

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН**

ВБД 336.67

Бо ҳуқуқи дастнавис

АМИРОВ МУҲАММАДШАРИФ САВЗАЕВИЧ

**АРЗЁБИИ ҲАВФҲОИ МОЛИЯВИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТИ
ҲҶРОКВОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисос: 08.00.07 - Молия,
муомилоти пулӣ ва қарз

Душанбе-2023

Диссертатсия дар кафедраи менеҷменти молиявии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон анҷом дода шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Сафаров Баҳром Гулматович - номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент, муовини ректор оид ба илми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Комилов Сирочиддин Чалолиддинович - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи назарияи иқтисодӣ ва иқтисоди ҷаҳони Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Боймуродов Ҷовид Ҷаъфарҷонович — номзоди илмҳои иқтисодӣ, сардори шуъбаи амалиётҳои ҚСП Спитаменбонк Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия “23”июни соли 2023 соати 09⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: (+992) 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «___» _____соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рушди устувори иқтисодиёти миллӣ, баланд бардоштани сатҳи некӯахлоқии мардум аз ташкили фаъолияти самаранокӣ ва устувори молиявӣ иқтисодии корхонаҳои саноатии кишвар вобастагӣ дорад. Алаҳусус, дар амалинамоии ҳадафи чоруми стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон – саноатикунории босуръат, тақвияти нақши корхонаҳои саноатии ватанӣ, аввалан, дар таъмини рақобатпазирии онҳо чӣ дар бозорҳои дохилӣ ва берунӣ, дуввум, ҷалби сармоя ва қарзҳои дарозмуддатро барои азнавсозии базаи технологияи онҳо бо хавфҳо, раванди идоракунии самаранокӣ онҳоро талаб мекунад. Дар шароити муосир вазъияти молиявӣ корхонаҳои саноатӣ ҳамчун зараровар арзёбӣ мегардад, ки боиси зарурияти баландбардории самаранокӣ фаъолияти корхонаҳои саноатии ватанӣ ва пурзӯр намудани фаъолиятшон дар раванди кам кардани хавфҳои молиявӣ аз се самт, яъне истехсолот, молия ва сармоягузорӣ, омодагии онҳоро барои гузаронидани амалиётҳои гуногуни молиявӣ бо хавфҳои минималӣ тақозо менамояд. Ҳамзамон, бо назардошти аҳамияти калони соҳаи саноат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид карданд: «Пешниҳод мекунам, ки солҳои 2022-2026 – “Солҳои рушди саноат” эълон карда шаванд. Дар панҷсолаи наздик дар доираи «Солҳои рушди саноат» аз ҳисоби бунёди корхонаҳои нав, азнавсозии иқтидорҳои мавҷуда, боз якчанд корхонаи калони қоркарди ниҳонӣ ашъи хом аз нав сохта мешаванд, ки ҳазорҳо ҷойҳои қорӣ имконпазиранд»¹.

Дар баробари ин, дар шароити кунунии ноустувори ҷаҳон корхонаҳои саноатии ватанӣ аз ҷиҳати молиявӣ ноустувор буда, як қатор мушкилот аз мавқеи онҳо шаҳодат медиҳанд. Зараровар арзёбии фаъолияти хоҷагидорӣ-молиявӣ онҳо, ки ба фаъолияти онҳо дар самти истехсолот ва сармоягузорӣ таъсири манфӣ мерасонад, норасоии пардохтпазирӣ ва дастрасии маҳдуди корхонаҳои саноатӣ ба манбаъҳои қарзҳои бонкҳои ватанӣ, қарзҳои дарозмуддат бо назардошти сатҳи баланди долларикунонии фаъолияти онҳо, хавфҳои молиявӣ (қарзӣ, асзорӣ, пардохтпазирӣ, бозорӣ ва ғайра) хароҷотҳои корхонаҳои саноатиро афзун менамояд, ки боиси қоҳиш ёфтани иқтидори умумӣ ва молиявӣ, инчунин сатҳи онҳо дар рушди иқтисоди миллӣ мегардад. Мавҷудияти хавфҳои молиявӣ дар раванди фаъолияти ҳам истехсолот, молиявӣ-хоҷагидорӣ ва сармоягузорӣ, ки бо гузаронидани амалиётҳои молиявӣ вобаста аст, имконияти гирифтани фоидаи маҳдуд намуда, ба вазъи молиявӣ онҳо таъсири манфӣ расонида, дохили рушди устувори корхонаҳои саноатии ватанӣ заиф ва имкониятҳои ҷалби ҳам қарзҳои бонкӣ ва сармоягузориҳои ватанӣ хориҷиро маҳдуд месозад. Аҳамият ва нақши соҳаи саноати хӯрокворӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯз аз рӯз меафзояд ва хавфҳои молиявиеро, ки ба ин соҳаи

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21.12.2021-- [захираҳои электронӣ]: URL: www.president.tj/http://president.tj/node/.

иктисодиёт хос аст, ба назар гирифтани зарур мебошад. Пеш аз ҳама ба хусусиятҳои истеҳсоли таваҷҷуҳ зоҳир намудан лозим аст: вобастагӣ аз базаи ашёи хом, мураккаб будани нигоҳдории ашёи хом ва маҳсулоти тайёр, инчунин дар кашондани онҳо, мавсимӣ будани истеҳсолот, сарфи зиёди истеҳсолот ва ғайраҳо. Аз ин рӯ, бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти молиявӣ иктисодии корхонаҳои саноатӣ, ба даст овардани натиҷаҳои муносиби молиявӣ ва равандҳои онро инъикоскунанда, таҳияи на фақат стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳо балки дар амал самаранок татбиқ намудани он зарураст, ки коркарди илмӣ ва назариявӣ-методии ин равандро тақозо менамояд. Ин вазъият ҷустуҷӯи объективии асосҳои назариявӣ методологиро тақозо мекунад ва ҳалли ин масъалаҳо мубрамият, интиҳоби мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои диссертатсияро муайян мекунад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар ин ҷода олимони ватанӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд: Баротзода Ш., Бегматов А.А., Боймуродов Ҷ.Ҷ., Давлатов Х.М., Иброҳимзода И.Р., Комилов С.Ҷ., Қодиров Ф.А., Мирсаидов А.Б., Мирзоева Е.Ш., Раҳимзода Ш., Саидмуродзода Л.Х., Сафаров Б.Г., Содиков Р.Х., Солеҳзода А.А., Умаров Х.У., Хайрзода Ш.Қ., Исайнов Ҳ.Р., Хушвахтзода Қ.Х., Ҳикматов У.С., Шарипов Б.М. ва дигарон. Инчунин дар таҳқиқотҳои масъалаҳои назариявӣ ва методологии молия, арзёбӣ ва идоракунии хавфҳои молиявӣ дар асарҳои олимони хориҷӣ акс ёфтанд: Алгин А.П., Бадевитс З., Балабанов И.Т., Бланк И.А., Ван Хорн Ҷ. К., Грабовой П.Г., Зозолуч А., Качалов П.М., Кейнс Ҷ.М., Клейнер Г.Б., Ковалев И.В., Лапуста М.Г., Лобанов Н.Л., Маршалл А., Мико Д., Патрушев Е., Петров С.Н., Печанов М.Ю., Пигу А., Полтавцев С.И., Половинкин П., Рогов М.А., Руданевский В.Д., Турмасиянс Р.И., Уткин Э.А., Филин А.В., Хохлов Н.В., Чернов В.А., Чугунов Д.А., Шаршунов Л.Г., Шапкин Ю. Дар баробари ин, сарфи назар аз таҳқиқотҳои зиёди олимони ватанӣ ва хориҷӣ, дар шароити муносири иқтисодиёти бозаргонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи саноати хӯрокворӣ, хавфҳои молиявӣ ва омилҳои ба вучуд омадани онҳо, инчунин арзёбии онҳо, коркарди иловагии илмӣ –назариявӣ ва таҳлилҳои иловагӣ, ҷори намудани низоми муносири идоракунии ҳаваҳои молиявиро талаб менамояд ва дар маҷмӯъ, актуалӣ будани мавзуи таҳқиқотро исбот менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот бо Барномаи рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31 июли соли 2019 № 373 тасдиқ гардидааст ва бо Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01 октябри соли 2016, таҳти № 392 тасдиқ гардидааст, алоқамандӣ дорад. Натиҷаҳои диссертатсия барои ҳалли муаммоҳои ҷойдошта дар рушди босуръати саноати миллий, аз он ҷумла саноати хӯрокворӣ, равона карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот омӯзиши хусусиятҳои назариявӣ - методии хавфҳои молиявӣ ва дар ин асос пешниҳод намудани тавсияҳо оид ба паст кардани хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсади асосии диссертатсия вазифаҳои зеринро тақозо менамояд:

-муайян намудани моҳият, сабаҳои пайдоиш, гурӯҳбандӣ, хусусиятҳо ва таъсири хавфҳои молиявӣ ба рушди корхонаҳои саноатӣ;

-муайян намудани омилҳое, ки ба пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд ва инчунин муқаррар намудани усулҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ дар шароити муосир;

-гузаронидани таҳлил ва арзёбии вазъи кунунии молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин муайян намудани муаммоҳои рушди он;

-гузаронидани таҳлили коррелятсионӣ ва регрессионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин истифода аз усулҳои эконометрикӣ таҳия намудани модели регрессионии корхонаҳо;

-таҳия ва пешниҳод намудани харитаи хавфҳои молиявӣ аз рӯйи таъсирнокии он ба фаъолияти молиявӣ-иқтисодии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ;

-асоснок кардани таҳияи стратегия ва самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ;

Объекти таҳқиқот фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хавфҳои молиявие, ки бо он таъсир мерасонад ба ҳисоб меравад.

Мавзӯи таҳқиқот маҷмуи муносибатҳои молиявӣ-иқтисодие мебошанд, ки низомии арзёбии хавфҳои молиявиро ба танзим дароварда, равандҳои истеҳсолӣ, хоҷагидорӣ-молиявӣ ва сармоягузорӣ, инчунин самаранокии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯроквориро вобаста ба устувории молиявӣ таъмин месозанд.

Фарзияи таҳқиқот раванди самаранокии идоракунии хавфҳои молиявӣ боиси ҷоннок намудани самтҳои фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, инчунин афзун намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот, фаъолияти самаранокии молиявӣ, пурзур ва таъмин намудани сармоягузориҳои онҳо ба рушди устувории соҳаи саноат ва иқтисодиёти миллӣ саҳмгузор мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои бунёдии олимони соҳа оид ба молия ва хавфҳои молиявӣ, таҳқиқоти дар шакли мақола ва диссертатсияҳо ҷопшуда, интишороти илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ, таҳқиқоти ба арзёбии хавфҳои молиявӣ ва роҳҳои такмили идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ бахшидашуда, барномаҳои давлатӣ, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи методӣ ва

таълимӣ, маводи конференсияҳои илмӣ ва ҳисоботи созмонҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои зерин: таҳлили коррелятсионӣ, таҳлили регрессионӣ, таҳлили системавӣ, моделсозии омӯрӣ-иқтисодӣ, абстраксияи мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии риёзӣ иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳои муаллиф истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумот. Дар таҳқиқоти мазкур маълумот аз Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои омӯрии Агентии омӯри назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати саноат ва технологияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, асарҳои илмӣ муҳақиқони ватанӣ ва хориҷӣ соҳаи молия, иқтисодиёт ва саноат, коркардҳои шахсии муаллиф ва дигар сарчашмаҳои иттилоот истифода бурда шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Давраи иҷрои диссертатсия солҳои 2018-2022-ро дар бар гирифта, таҳқиқот дар назди кафедраи менечменти молиявии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон гузаронида шудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқот дар асосноккунии равишҳои назариявӣ, инчунин дар ташаккули тавсияҳои ташкилию методӣ, оид ба истифодаи усулҳои арзёбӣ ва муайян кардани хавфҳои молиявӣ, пешгири намудани онҳо ва кам кардани таъсири манфии онҳо дар равандҳои истеҳсолӣ, хоҷагидорӣ-молиявӣ ва сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мебошад, иборат аст. Натиҷаҳои асосии илмие, ки ба даст оварда шудаанд ва ба ҳимоя пешниҳод мегарданд, аз инҳо иборатанд:

- тафсири муаллифии хавфҳои молиявӣ таҳия ва пешниҳод гардидааст, ки мувофиқи он “хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ – ин хавфҳои эҳтимолияти талафоти молиявӣ аз сабаби сари вақт арзёби накардани вазъяти молиявии корхона ва надоштани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда мебошад”;

- муайян шуд, ки сатҳи муракабии хавфҳои молиявӣ вобаста ба омилҳое, ки ба пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд, метавонанд фарқ кунанд: омилҳои идорашаванда ва идоранашаванда, ки онро субъекти идоракунанда тағйир дода наметавонад. Усулҳои асосии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ муайян шуданд: пешгирӣ, маҳаллисозӣ, гуногунрангӣ, ҷуброн ва интиқоли хавф;

- вазъи кунунии молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва арзёбӣ карда шуда, муаммоҳое, ки ба устувории молиявӣ ва рушди иқтисодии онҳо таъсири манфӣ мерасонанд ошкор гардиданд ва роҳҳои ҳалли онҳо пешниҳод гардидаанд. Муайян шуд, ки сабабҳои пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ қарзи кредиторӣ ва дебиторӣ мебошанд, ки ба устувории

молиявӣ таъсири манфӣ расонида, боиси хавфи муфлисшавии корхона мегардад;

- таҳлили коррелятсионӣ байни нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, омилҳои таъсиррасон ба натиҷаҳо муайян карда шуданд. Бо истифода аз усулҳои эконометрикӣ, модели регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таҳия карда шуд, ки аз нигоҳи эътимоднокии барои таҳлил ва арзёбии корхонаҳои мазкур мувофиқи мақсад мебошад;

- дар асоси таҳлил харитаи хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод шуд, ки дар он хавфҳои молиявӣ аз рӯи дараҷаи таъсири манфӣ ба нишондиҳандаҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ ҷойгир карда шудаанд. Харита барои муайян кардани сатҳи хавфҳои молиявӣ, ки корхонаҳои саноатӣ бештар дучор мешаванд, арзёбии ҳудуди намудҳои гуногуни онҳо, муайян кардани талафоти молиявӣ имконият медиҳад;

- стратегия ва самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо асоснок шудани роҳҳои рушди он таҳия ва пешниҳод гардида иборат аст аз қисмҳои зерин: таъсиси шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхона, ҷорӣ намудани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда, усулҳо ва тарзҳои арзёбии хавфҳои молиявӣ, муайян кардани ҳудуди пазирии хавфи корхона.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Тафсири муаллифии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ таҳия ва пешниҳод гардидааст;

2. Омилҳое, ки ба пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд муайян гардиданд ва усулҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ муқаррар карда шудаанд;

3. Вазъи кунунии молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва арзёбӣ карда шуд;

4. Таҳлили коррелятсионӣ ва регрессионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида дар заминаи он модели регрессионии корхонаҳо таҳия карда шуд;

5. Харитаи хавфҳои молиявӣ аз рӯи дараҷаи таъсирнокии он ба фаъолияти молиявӣ-иқтисодии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод гардид;

6. Стратегия ва самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда таҳия гардид ва тавсияҳо оид ба тақмили низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудаанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷаҳои илмӣ, ҳулосаҳо ва пешниҳодҳои муаллиф, ки дар таҳқиқот мавҷуданд илман

асоснок буда, ба густариши донишҳои назариявӣ ва амалӣ мусоидат мекунанд. Як қатор тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд дар тақмили қонунгузории соҳа, инчунин тавассути Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти манфиатҳои корхонаҳои саноатӣ ва арзёбии хавфҳои молиявӣ, инчунин тақмил додани усулҳои ташкилию методии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, амалӣ гарданд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷаҳои илмӣ, хулоса ва пешниҳодҳои муаллиф, ки дар таҳқиқот мавҷуданд илман асоснок буда, баҳри тавсияи донишҳои назариявӣ дар самти арзёбии хавфҳои молиявӣ ва усулҳои идоракунии самараноки хавфҳои молиявӣ мусоидат менамоянд. Натиҷаҳои илмӣ диссертатсияро дар раванди таълим, зимни тадриси фанҳои таълимии “Идоракунии хавфҳои молиявӣ”, “Хавф-менечмент”, “Молия”, “Менечменти молиявӣ” дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои олии мамлакат истифода бурдан мумкин аст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки хулоса ва пешниҳодоти муаллиф илман асоснок буда, баҳри тавсеаи донишҳои назариявӣ ва амалӣ мусоидат менамоянд. Як қатор пешниҳодҳои овардашуда метавонанд татбиқи амалии худро дар тақмили қонунгузории соҳа пайдо намуда, ҳамчунин, тавассути Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти манфиатҳои корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва арзёбии самаранокии идоракунии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тақмили роҳҳои ташкилию методии идоракунии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ татбиқ гардад.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо. Дар диссертатсия масъалаҳои ба хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди илмӣ натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудааст. Бинобар ин, татбиқи амалии пешниҳоду таҳлилҳои гузаронидашуда метавонанд ба рушди минбаъдаи корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 08.00.07. - Молия, муомилоти пулӣ ва қарзи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат мекунад: банди 3.19. Назарияи қабули қарорҳо ва методҳои идоракунии таваккалҳои молиявӣ ва андозӣ; банди 3.20. Сарчашмаҳои маблағгузории субъектҳои хоҷагидорӣ, муаммоҳои муносибкунони сохтори сармоя; банди 5.4. Рушди методҳои арзёбии таваккалҳо ва таъсири онҳо ба арзиши бозорӣ; банди 5.5. Арзёбии дороиҳои молиявии корхона: муаммоҳо ва равишҳо.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф аз муайян намудани мақсад ва далелноккунии вазифаҳои диссертатсия иборат буда, чамъбасткунӣ, мураттабсозӣ, арзёбӣ ва муайян

кардани усулҳои асосии назариявӣ ва амалии таҳлили ҳолати низоми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва дурнамои рушди онро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаро гирифтааст. Натиҷаи алоҳидаи диссертатсия ҳангоми кор карда баромадани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва татбиқи барномаҳои гуногуни молиявӣ дар ҷумҳурӣ истифода бурда мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ нашр ва дар конференсияҳо дар солҳои 2018-2022 маъруза шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосӣ ва нуқтаҳои муҳими диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ назариявии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, инчунин, дар конференсияҳои ҳарсолаи ҳайати профессорону устодон ва кормандони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ироа гардидаанд. Бештари мақолаҳои муаллифи диссертатсия дар солҳои 2018-2022 дар маводи конференсияҳои илмӣ амалии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйи чоп омадаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ вобаста ба мавзӯи диссертатсия 17 мақолаи илмӣ таҳия намудааст, ки аз он 7 мақолааш дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмӣ муаллиф дарҷ гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Сохтори диссертатсия дар асоси мақсаду вазифаҳои дар он гузошташуда муайян карда шудаанд. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 9 фасл, хулосаву пешниҳодот, рӯйхати адабиёти истифодашуда бо фарогирии 180 номгӯй, 2 замима, 27 қадвал, 14 расм ва 3 диаграмма иборат буда, дар ҳаҷми 175 саҳифаи чопӣ ҷамъбаст гардидааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрами мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи коркарди мавзӯи илмӣ, инчунин робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ муайян ва асоснок карда шудаанд. Дар қисми «Тавсифи умумии таҳқиқот» мақсад, вазифаҳо, объект, мавзӯ, фарзияи илмӣ, навоварии илмӣ диссертатсия, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот, мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, инчунин тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Дар ин бахш шумораи нашрияҳо оид ба мавзӯ, инчунин сохтор ва ҳаҷми диссертатсия пешниҳод гардидаанд.

Дар боби аввал «Асосҳои назариявӣ-методиҳои моҳияти хавфҳои молиявӣ ва омилҳои ба пайдоиши онҳо таъсиркунанда», заминаҳои назариявии пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳо, омилҳои ба пайдоиши онҳо таъсиркунанда ва усулҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ, инчунин омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар

корхонаҳои саноатӣ баррасӣ менамояд. Дар ҷадвали 1 назари олимони ватанию хориҷӣ ва ақидаи муаллиф дар бораи моҳияти хавфи молиявӣ ҷамъоварӣ карда шудаанд, ки барои хулосабарорӣ оид ба мавҷудияти гуногуни нишонаҳои он оварда шудаанд.

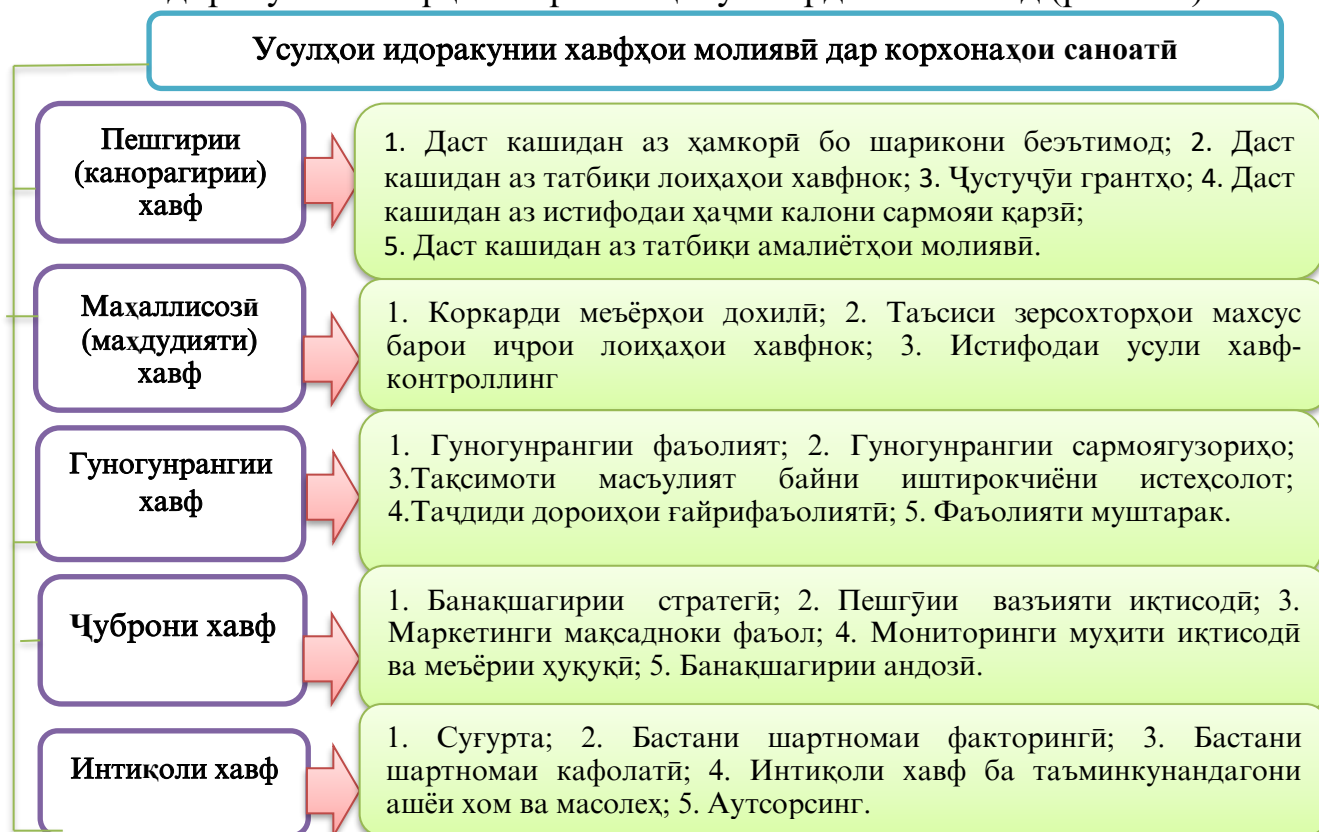
Ҷадвали 1. -Равишҳои назариявӣ оид ба тавсифи хавфи молиявӣ

Тавсифи асосии хавфи молиявӣ	Муаллифони назарияҳо
Хавфи молиявӣ бо имкониятҳои воридшавии ғайриистехсолии маблағҳо аз сармоягузорӣ, ки барои рӯйпӯш намудани хароҷотҳо оид ба хизматрасониҳои қарз ва таъмини даромаднокии зарурии ширкатро маънидод менамояд.	Балабанов И.Т. [44,с.63].
Хавфи молиявӣ ин эҳтимолияти талафот ва ё ба даст наовардани даромадҳои пулӣ алоқаманд мебошад. Бояд қайд кард, ки хавфҳои молиявӣ ин хавфҳои тахминӣ буда барои натиҷаҳои ҳам мусбат ва ҳам манфӣ имконпазир аст. Хусусияти онҳо дар он аст, ки	Бегматов А.А. Сафаров Б.Г. [110, с.54].
эҳтимолияти бавучудоии зарар натиҷаи гузаронидани амалиётҳои хавфнок мебошад.	
Хавфи молиявии корхона эҳтимолияти оқибатҳои манфии молиявиро дар шакли аз даст додани даромад ё сармояи корхона дар ҳолати номуайянии шароити пешбурди фаъолияти молиявии худ дарк мекунад.	Бланк И.А., [55, с.13], [57, с.29]
Хавфи молиявӣ (қарзӣ) дар худ хавфи имконпазири пардохтнопазирӣ ва имконияти тағйирёбии даромадҳо аз рӯи саҳмияҳои оддӣ дар назар дошта мешавад.	Ван Хорн Ч. К. [79,с.52].
Хавфи молиявӣ ҳамчун «категорияи такрористехсоли тамоми давраҳо ва ҳолатҳо – аз харидаи воситаҳои зарурии истеҳсоли (мошин, таҷҳизот, ашёи хом ва ғайра) то омода намоеши мол ва фуруши он баррасӣ мешавад.	Зозолуч А., Половинкин П. [159, с.62].
Хавфи молиявӣ бо номуайянии дар идоракунии захираҳо зоҳир меёбад, ки метавонад имконияти зиёд кардани ғайриқарзӣ ва имконияти аз даст додани онро пинҳон кунад.	Иброҳимзода И.Р [153, с.196].
Хавфи молиявӣ ин хавфи гуногуни соҳибкорӣ мебошад ва хавфи талафоти пулиро дар маҷмӯъ ифода менамояд.	Патрушев Е. [112,с.76].
Дар фаъолияти ҳар як корхонаи саноатӣ хавфи талафоти пулӣ мавҷуд аст, ки аз хусусиятҳои амалиёти алоҳидаи молиявӣ вобаста аст. Хавфи чунон талафотро хавфҳои молиявӣ ифода мекунанд.	Содиқов Р.Х.[163].
Хавфи молиявӣ бо соҳаҳои фаъолият маҳдуд карда шуда, ҳамчун имконияти бавучудоии оқибатҳои зарурӣ барои субъекти иқтисодӣ ҳангоми амалинамоии фаъолияти қарзӣ, истеҳсоли, сармоягузорӣ ва савдо маънидод карда мешавад.	Турмасын Р.И. [135,с.13] Ковалев В.В. [95,с.74].
Хавфи молиявӣ ҳамчун хавф, ки дар доираи муносибатҳои байни корхона, бонкҳо ва дигар ниҳодҳои молиявӣ дарк мекунад.	Уткин Э.А., [140,с.78].
Хавфи молиявӣ дар шакли зерин пешниҳод кардан мумкин аст: • ҳолати ғайриҷамъшавии молиявӣ иқтисодӣ, ки метавонад ба амал ояд ё не; • ҳодисае, ки оқибатҳои манфии молиявӣ дорад, ки метавонад дар як лаҳзаи номуайян ва дар ҳаҷми номаълум ба амал ояд.	Умаров Ҳ.У. ва Иброҳимзода И.Р. [167, с.155]
Хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ – ин хавфҳои эҳтимолияти талафоти молиявӣ аз сабаби сари вақт арзёби накардани вазъати молиявии корхона ва надохтани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда мебошад	Амиров М.С. (муаллиф)

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маводҳои таҳқиқот.

Тавре ки маълум аст сатҳи муракабии хавфҳои молиявӣ вобаста аз омилҳои гуногун, сабабҳо, манъбаҳо, хусусияти ҳисоботи молиявӣ ва ғайра метавонад фарқ кунад. Барои бартараф намудани хавфҳои молиявӣ роҳбарияти корхона бояд омилҳои хавфро ошкор ва бартараф намояд. Вобаста ба он, ки чунин омилҳо хело зиёданд, пас барои таҳлили нақшавии хавфи молиявӣ бояд омилҳои асосии он, ки воқеан ҳолати хавфро ба вуҷуд оварда метавонанд таҳлил карда шаванд. Омилҳои хавфҳои молиявӣ ҷудо мешавад ба омилҳои идорашаванда, яъне ташкили меҳнат, сохтори идоракунӣ, истифодаи захираҳои дохилӣ, равандҳои истеҳсолӣ ва ғ. Инчунин омилҳои идоранашаванда, яъне-иқлимӣ, сиёсӣ, экологӣ, муваққатӣ ва ғайра, ки онро субъекти идоракунанда тағйир дода наметавонад.

Бояд қайд намуд, ки дар диссертатсия усулҳои асосии идоракунии хавфҳои молиявӣ муайян шуд, аз қабилӣ: пешгирӣ (канорагирӣ), маҳаллисозӣ (махдудият), гуногунрангӣ, ҷуброн ва интиқоли хавф. Ҳар яке аз ин усулҳо дар алоҳидагӣ ё якҷоя истифода бурдан мумкин аст ва интиҳоби онҳо аз таҷрибаю қобилияти роҳбар вобастагӣ дорад, ки ба тактикаи қабули қарорҳо, муносибати ғаёл ё ғайриғаёл ба хавф, сиёсати идоракунии хавфҳои корхона қабул карда мешаванд (расми 1).

Расми 1. Усулҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маводҳои таҳқиқот.

Таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки амалишавии хавфҳои молиявӣ боиси коста шудани ҳолати молиявӣ ва сипас таъсири манфӣ он низ ба дигар самтҳои ғаёлияти корхонаҳо, инчунин, истеҳсолот ва сармоягузорӣ таъсири афзункунанда дорад. Дар ин асос, пеш аз ҳама, бояд ба стандартҳои умумии корпоративӣ таваҷҷуҳ кард, ки ҳадди аксар

фарогирии хавфҳои дорои хусусияти гуногунро, инчунин молиявиро доранд. Ҷорӣ намудани стандарти ISO31000 боиси ба танзим даровардани равиш, инфрасохтор ва равандҳои идоракунии хавфҳо дар ҳама гуна ташкилот, новобаста аз андоза, фаъолият ё бахш муайян мекунад. Стандартҳои идоракунии хавфҳо аз ҷониби Институти идоракунии хавфҳо дар ҳамкорӣ бо Ассотсиатсияи менеҷерони хавфҳои Аврупо (FERMA) таҳия шудаанд. Институти идоракунии хавфҳо ташкилоти ғайритиҷоратие мебошад, ки таҷрибаҳои беҳтарини идоракунии хавфҳо таҳлил, ҷамъбаст ва стандартҳои дахлдорро таҳия мекунад. Низомии мазкур хеле самаранок аст, зеро ки механизмҳои гуногун, принципҳо ва усулҳои идоракунии намудҳои мушаххаси хавфҳо дар корхонаҳо танзим мекунад.

Бо назардошти ин, бояд таҷрибаи беҳтарини корпоративии аврупоӣ (Британияи Кабир), равишҳои асосии бунёди низомии ҳамгирошудаи идоракунии хавфҳо, ки ба стандартҳои байналмилалӣ асос меёбад, баррасӣ ва имкониятҳои ҷорӣ намудани онҳо дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ гарданд. Ин масъалагузорӣ барои иқтисодиёти миллии Тоҷикистон бо назардошти гузариш аз модели аграрӣ-индустриалӣ ба модели индустриалӣ-аграрӣ бо таъкиди рушди соҳаҳои саноатӣ дар солҳои 2021-2030 аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Дар боби дуюм «Таҳлили вазъи кунунии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва арзёбии хавфҳои молиявии онҳо» вазъи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайян намудани муаммоҳои рушди он, моделсозии арзёбии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин харитаи хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ҳамчун воситаи арзёбӣ мавриди омӯзиш қарор дода пешниҳод гардид.

Тавре маълум аст, саноати хӯрокворӣ яке аз бахшҳои муҳими иҷтимоии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, афзалиятнок ҳисобида мешавад. Сарфи назар аз давраи вазнини ташаккули соҳаи саноати хӯрокворӣ дар солҳои ислоҳоти бозорӣ дар 5 соли охир динамикаи истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дар маҷмӯъ тамоюли мусбати афзоиш дорад (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. Динамикаи истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, яқоя бо нӯшокиҳо ва тамоку дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2017-2021),

Номгӯи маҳсулот	2017с	2018с	2019с	2020с	2021с	с. 2021 / с. 2017 бо %
Гӯшти гов, ҳаз.тонна	45,4	55,2	58,3	58,0	54,5	120,0%
Гӯшти гӯсфанд, ҳ.т.	1,6	1,7	0,3	1,2	0,9	56,25%
Гӯшти мурғ, ҳ.т.	0,2	2,1	6,5	10,3	12,2	610%
Маҳсулоти ҳасибӣ, ҳ.т.	4942	4629	5039	7057	5952	120,4%
Равғани чорво, ҳ.т.	212,0	153,6	175,0	106,6	103,0	48,58%
Маҳсулоти ширӣ, ҳ.т.	14,4	14,6	15,2	15,4	16,4	113,8%
Панирҳои равғанин, ҳ.т.	224	256	224	226	227	101,3%
Равғани растанӣ, ҳ.т.	12,7	16,3	21,6	23,9	23,6	185,8%
Консерва, млн. қ. ш-тӣ.	22,7	23,6	27,1	62,4	66,5	292,9%
Меваи хушк, ҳ.т.	1948	2929	3707	5303	6664	342,0%

Идомаи ҷадвали 2.

Маҳсулоти қаннодӣ, ҳ.т	12,8	13,9	15,3	17,4	31,3	244,5%
Маҳсулоти макаронӣ, ҳ.т	4,6	4,4	3,4	6,0	9,5	206,5%
Нӯшокиҳои беспирт, ҳ.д	7087	11198	12683	12358	17188	242,5%
Обҳои маъданӣ, ҳаз. дал.	1520	1533	1664	1232	1820	119,7%
Шароби ангур, ҳаз. дал.	10,9	13,1	10,1	16,4	17,6	161,4%
Шампон, ҳазор дал.	0,1	0,4	0,2	0,1	0,2	200%
Коняк, ҳазор дал.	1,8	2,0	2,0	1,1	1,0	55,5%
Оби ҷав, ҳазор дал.	97,8	94,2	81,6	63,6	66,9	68,4%
Сигарет, млн. Дона	574	766	292	331	303	52,7%

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. С-264.

Таҳлили динамикаи истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дар баробари нӯшокӣ ва тамоку дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021 нишон медиҳад, ки аз рӯи як қатор нишондиҳандаҳо маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ба миқдори зиёд истеҳсол шуданд, аз ҷумла: истеҳсоли гушти мурғ (610 %), меваи хушк (342,0 %), консерваҳо (292,9%), рағани растанӣ (185,8%), шампон (200%), маҳсулоти ҳасибӣ (120,4%), маҳсулоти макаронӣ (206,5 %), гушти гов (120,0%), панирҳои рағанин (101,3%) маҳсулоти қаннодӣ (244,5%). Дар айни замон саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷиҳати рушди саноат яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол мекунад (ҷадвали 3.).

Ҷадвали 3. - Нишондиҳандаҳои асосии саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2017-2021)

Нишондиҳандаҳо	Воҳ/ чен	2017с	2018с	2019с	2020с	2021с	2021/ 2017,%
Шумораи корхонаҳои хӯрокворӣ	адад	478	468	462	501	515	107,7
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрока, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку	млн. сомонӣ	4304	4900	5399	7089	7608	176,7
Соҳтори истеҳсоли маҳсулоти хӯрока, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку	бо %	21,4	20,5	19,6	22,9	19,6	91,5
Индекси ҳаҷми умумии маҳсулоти хӯрока, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку	бо %	115,6	117,6	107,7	125,9	103,3	89,3
Ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда ва бор карда баровардашуда	ҳаз. сом	36779 81,6	41564 39,4	48193 26,9	52899 16,5	69343 40,1	188,5

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021, С-253.

Шумораи корхонаҳои хӯрокворӣ дар соли 2021 ба 515 корхона расид, яъне ин нишондиҳанда дар давраи 2017-2021-107,7% ташкил медиҳад. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку дар давраи таҳқиқотӣ ба 7608 млн.сомонӣ ташкил дод, яъне ба 176,7% зиёд гардид. Соҳтори истеҳсоли маҳсулоти хӯрока, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку ба 91,5% кам гардид, индекси ҳаҷми умумии маҳсулоти хӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку ба 89,3% кам гардид. Ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда ва бор карда баровардашуда ба 188,5% афзуд. Дар маҷмӯъ,

дар соли 2021 ҳаҷми маҳсулоти истехсолшуда ва бор карда баровардашуда 6934340,1 ҳазор сомони ро ташкил дод, ки назар ба соли 2017 ба 188,5% зиёд аст. Ҳолати молиявии ҳар як соҳа бо нишондиҳандаҳои қобилияти пардохтпазирӣ ва устувории молиявӣ муайян карда мешавад. Таҳлили қарзи кредиторӣ корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар с. 2017 маблағи умумӣ 29253,1 млн. сомонӣ ташкил дод, дар с.2021 бошад 23996,4 млн. сомонӣ, яъне маблағи умуми уҳдадорӣ қарзи кредиторӣ корхонаҳои саноатӣ ба 82% кам гардид. (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. - Қарзи кредиторӣ аз корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2021(млн. сомонӣ)

Солҳо	Қарзҳои кредиторӣ корхонаҳои саноатӣ
2017	29253,1
2018	39244,4
2019	51863,3
2020	57119,3
2021	23996,4

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти ҶТ. Оморӣ солона, 2021. - С.413

Таҳлили қарзи дебиторӣ нишон медиҳад, ки ҳаҷми умумии уҳдадорӣ иҷронашудаи контрагентҳо дар назди корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 - 10476,5 млн. сомони ро ташкил дод, ки ин назар ба соли 2017-ум 1,4 маротиба зиёд аст. (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5.- Қарзи дебиторӣ корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2021(млн. сомонӣ)

Солҳо	Қарзҳои дебиторӣ корхонаҳои саноатӣ
2017	7265,2
2018	11598,6
2019	12100,8
2020	16898,6
2021	10476,5

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти ҶТ. Оморӣ солона, 2022. - С.412

Дар ҳаҷми умумии қарзҳои дебиторӣ ғоизи асосии уҳдадорӣ иҷронашуда ба харидорон ва фармоишгарон тааллуқ дорад. Афзоиши динамикаи нишондиҳандаи қарзи дебиторӣ аз афзоиши ҳавфи контрагент аз иҷро накардани уҳдадорӣ корхона шаҳодат медиҳад. Ин нави ҳавф, ки ҷузъи ҳавфи молиявӣ буда, ба тамоми вазъи молиявии корхона тавассути паст шудани ғайриқарзӣ соҳибдорӣ, қобилияти пардохтпазирӣ, сармоягузорӣ ва устувории молиявӣ таъсири манфӣ мерасонад, ба зарурати муроҷиат ба маблағҳои қарзӣ бо сабаби кам будани воситаҳои гардон оварда мерасонад.

Таҳлили солҳои 2017-2021 имкон медиҳад, ки тибқи маълумоти ҳисоботи молиявии муттаҳидшудаи корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳулосаҳои зерин барорем. Дар тамоми давраи таҳқиқот тамоюли устувори пастшавӣ яке аз муҳимтарин коэффитсиенти молиявӣ - коэффитсиенти бозоргирии қарзӣ дида мешавад, ки ба корхона барои пӯшонидани уҳдадорӣ молиявии қарзӣ дар муддати кӯтоҳ имкони

қобилияти арзёбӣ медиҳад, ҳамчун таъмини фаолияти устувори молиявии хавфи кам бояд арзёбӣ гардад.

Барои таҳияи модели регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроқории Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама бояд таҳлили коррелятсионии омилҳои новобаста аз байни худ ва нишондиҳандаҳои натиҷавӣ бо омилҳои таъсиррасон гузаронида шавад. Дар натиҷаи гузаронидани таҳлили коррелятсионӣ, тавсифи вобастагии омилҳои таъсиррасон ба нишондиҳандаҳои натиҷавӣ баҳри ворид намудани онҳо ба модели регрессионии таҳиямешуда, муаян карда мешаванд. Барои гузаронидани таҳлили коррелятсионӣ - регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроқории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати нишондиҳандаҳои натиҷавӣ - қарзҳои кредиторӣ ва омилҳои таъсиррасон - қарзҳои дебиторӣ, воситаҳои асосӣ, сармояи оиномавӣ, ҳаҷми фурӯш ва фоидаву зарар интихоб карда шудаанд (ҷадвали 6).

Ҷадвали 6.- Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроқории Ҷумҳурии Тоҷикистон (млн., сомонӣ)

Нишон-ҳо Солҳо	Қарзи кредиторӣ	Қарзи дебиторӣ	Воситаҳои асосӣ	Сармояи оиномавӣ	Ҳаҷми Фурӯш	Фоида ва зарар
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
2014	1475,9	378,1	2243,7	287298	891008,8	50
2015	1736,4	513,5	2241,3	290200	890008,9	-50
2016	1721,5	566,1	2243,5	295201	890012,3	-40
2017	1721,6	509,5	2265,9	300200	898856,2	80
2018	1721,5	458,5	2278,6	310225	897963,5	70
2019	1639,9	420,1	2275,7	311201,1	898947,1	61,0
2020	1929,3	466,8	2271,4	320200	890000	-2,6
2021	1565,0	514,6	2268,4	325200	900000	135,1

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ Агентии оморӣ дар назди Президенти ҶТ. Оморӣ солона, 2021.

Дар асоси маълумоти оморӣ ҷадвали 6 бо истифода аз имкониятҳои барномаи Excel таҳлили коррелятсионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроқории Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд, ки натиҷаи он дар ҷадвали ҷадвали 7 оварда шудааст.

Ҷадвали 7.- Натиҷаи таҳлили коррелятсионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроқории Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Қарзи кредиторӣ	Қарзи дебиторӣ	Воситаҳои асосӣ	Сармояи оиномавӣ	Ҳаҷми фурӯш	Фоида ва зарар
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Қарзи кредиторӣ	1					
Қарзи дебиторӣ	0,3872	1				
Воситаҳои асосӣ	-0,6861	0,0184	1			

Сармояи оиномавӣ	0,2757	0,0578	-0,2346	1		
Ҳаҷми фурӯш	-0,6162	0,3750	0,4759	-0,4899	1	
Ҷоида ва зарар	-0,4973	-0,2925	0,4605	0,5332	0,0166	1

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои оморӣ Агентии оморӣ дар назди Президенти ҶТ. Оморӣ солона, 2021.

Тибқи қонуниятҳои усулҳои эконометрикӣ, дар ҳолати мавҷуд будани вобастагии коллинеарӣ байни омилҳои новобаста ва ҳамроҳ намудани онҳо ба модели регрессионӣ, ба ноаёнии коэффитсиентҳои модел ва зиёд гардидани ҳатогии он оварда мерасонад. Аз натиҷаи таҳлили коррелятсионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокории Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, байни омилҳои қарзи дебиторӣ бо воситаҳои асосӣ, ҷоидаву зарар ва ҳаҷми фурӯш, воситаҳои асосӣ бо сармояи оиномавӣ ва ҷоидаву зарар, ҳаҷми фурӯш бо ҷоидаву зарар вобастагии коллинеарӣ мавҷуд мебошад.

Барои гузаронидани таҳлили регрессионӣ, яъне таҳияи модели регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба сифати омилҳои таъсиррасон – воситаҳои асосӣ ва ҳаҷми фурӯш интихоб карда шуданд. Бо истифода аз имкониятҳои барномаи Excel модели регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шуд:

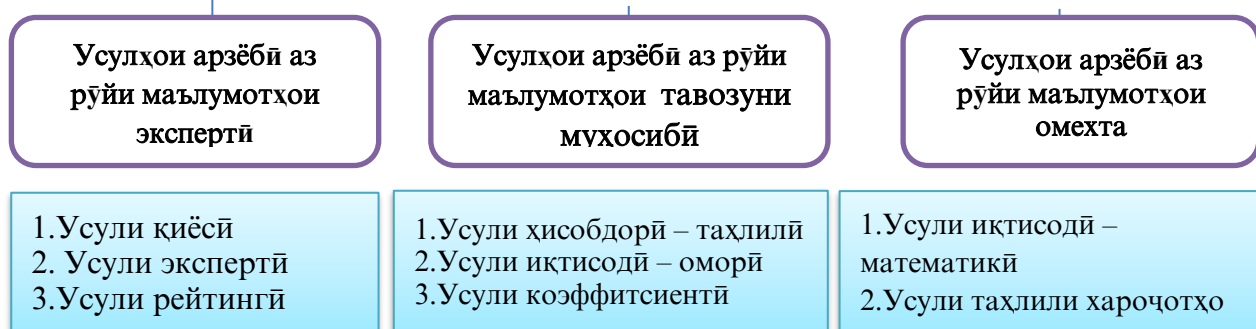
$$Y = 8,7441 \cdot x_2 - 0,0202 \cdot x_4 \quad (1)$$

Дар инҷо: Y - қарзи кредиторӣ, x_2 – воситаҳои асосӣ, x_4 - ҳаҷми фурӯш мебошад.

Модели таҳиягардида тибқи тавсифҳои оморӣ эътимоднок буда, коэффитсиентҳои детерминатсия $R^2 = 0,997$, Дарбин Уотсон $DW = 1,8$ ва ҳатогии стандартӣ аппроксиматсионӣ $A = 3,62\%$ баробар мебошад. Аз рӯйи натиҷаи модели таҳиягардида ба чунин хулоса омадан мумкин аст: дар ҳолати ба 1% зиёд гардидани ҳаҷми харидории воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои саноатии хӯрокории ҷумҳурӣ, (дар ҳолати бетағйир мондани ҳаҷми фурӯш дар корхонаҳои мазкур), ба ҳисоби миёна, дараҷаи қарзи кредиторӣ ба 8,74 воҳид зиёд мегардад. Инчунин, ҳангоми ба 1% афзоиш ёфтани ҳаҷми фурӯши молҳои истеҳсолии корхонаҳои саноатии хӯроквории ҷумҳурӣ (ҳангоми бетағйир мондани омили воситаҳои асосӣ), сатҳи қарзи кредиторӣ корхонаҳои мазкур ба ҳисоби миёна ба 2,0213% коҳиш меёбад.

Тавре, ки маълум аст арзёбии ҳавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ дар асоси истифодаи усулҳои таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ оқибатҳои ҳавфҳо ва эҳтимолияти пайдоиши онҳо дар оянда амалӣ карда мешавад. Усулҳои мазкур ба воситаи ҷамъоварии иттилоотӣ гуруҳбанди кардан мумкин аст, ки барои арзёбии ҳавфҳои молиявӣ заруранд. Илова бар ин, чунин гуруҳбандӣ усулҳои арзёбиро муайян мекунад, ки барои корхона камхарҷ хоҳад мебошад. (расми 2)

УСУЛҲОИ АРЗЁБИИ ХАВФҲОИ МОЛИЯВӢ

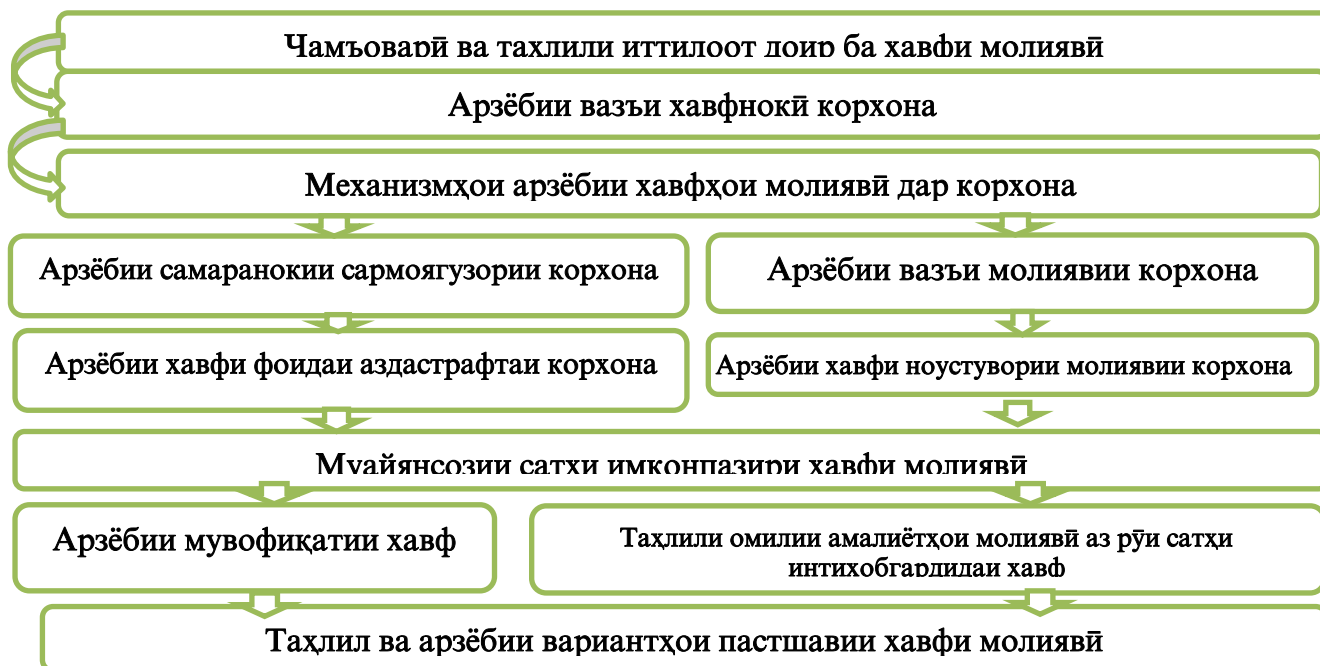

Расми 2. Гурӯҳбандии усулҳои арзёбии хавфҳои молиявӣ дар корхонаи саноатӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Барои ба даст овардани арзёбии боэътимоди сатҳи хавфи молиявӣ дар корхонаи саноатӣ, таҳлили ҳамаҷонибаи муҳимтарин нишондиҳандаҳои молиявии он зарур аст.

Аммо усулҳои мавҷудаи арзёбии хавф имкон намедиҳад, ки таъсири хавфҳои молиявӣ ба фаъолияти молиявӣ ҳоҷагидории корхона пурра арзёби карда шаванд, дар ин маврид усулҳои арзёбии хавфи ғоидаи аз даст рафтаре метавон истифода бурд. Барои ин мо блок – нақшаи арзёбии хавфҳои молиявиро дар корхонаи саноатӣ истифода намудан пешниҳод менамоем. Бояд гуфт, ки ин блок-нақша имкон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои зарурии, ки ба пайдоиши хавфҳои молиявӣ таъсир мерасонанд, муайян карда шаванд. Бартариҳи ин блок – нақшаи истифодаи ҳисоботи молиявии корхонаҳоро ҳамчун базаи иттилоотӣ дар бар мегирад. Дар расми 3 пайдарпайи гузаронидани арзёбии хавфҳои молияви дар корхонаҳои саноатӣ нишон дода шудааст.

Расми 3. Блок - нақшаи арзёбии хавфҳои молияви дар корхонаҳои саноатӣ

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Дар натиҷаи таҳқиқ аз ҷумлаи хавфҳои зиёди равандҳои молиявӣ иқтисодӣ дар корхонаҳои саноатӣ 8 намуди хавфҳои молиявӣ муайян карда шуд, ки корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар бо онҳо дучор мешаванд. (расми 4) Ҳамин тариқ, оқибатҳои фалокатовартарин барои корхонаҳои саноатӣ хавфи пардохтнапазирӣ ва хавфи қарзи кредиторӣ баъдан хавфи қарзи дебиторӣ ва хавфи нархӣ мебошанд. Дар баробари ин хавфҳои асъорӣ, фоизӣ ва таваррум ба устувории молиявии корхонаҳои саноатӣ оқибатҳои манфии назарасдоранд.

Дар асоси таҳлили хавфҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ харитаи хавфҳои молиявӣ мувофиқи хусусиятҳои корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шуд (ҷадвали 8.). Дар харитаи хавфҳои молиявӣ аз рӯи дараҷаи таъсири онҳо ба фаъолияти молиявӣ иқтисодии корхонаҳои саноатӣ ҷойгир карда шудаанд. Корхонаҳои саноатии мазкур ҳамасола ҳангоми банақшагирии фаъолияти молиявӣ иқтисодӣ бояд харитаи хавфи молиявиро вобаста ба нишондиҳандаи пазирии хавф, ки роҳбарият муқаррар кардааст, ташкил намоёнд.

Расми 4. Хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сарчашма: Таҳияи муаллифӣ.

Харитаи хавфҳои молиявӣ ба мо имкон медиҳад, ки тадбирҳои зеринро амалӣ созем:

1. Муайян намудани сатҳи хавфҳои молиявӣ, ки корхонаҳои саноатӣ бештар дучор мешаванд;
2. Арзёбии ҳудуди намудҳои гуногуни хавфҳои молиявӣ ва муайян кардани талафоте, ки онҳо метавонанд ба вучуд оваранд;
3. Таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба фаъолияти ҷорӣ ва стратегии корхонаҳои саноатӣ;
4. Таҳияи маҷмуи тадбирҳо оид ба пешгирии ё кам кардани таъсири хавфҳои молиявӣ ба фаъолияти молиявӣ иқтисодии корхонаҳои саноатӣ.

Қайд кардан муҳим аст, ки ҳангоми арзёбии ҳамаҷонибаи хавфи молиявӣ бояд барои ҳар як мафҳуми мутлақ ва нисбӣ андозаи талафоти эҳтимолиро, ки ба ин ё он самти хавф мутобиқат дорад, муайян намуд. Мутобиқи нишондоди ҷадвали 8, ҳудудҳои доираҳои хавфи молиявӣ мақсаднок аст, агар ба аҳамияти ҳудудии нишондиҳандаҳои зерин таваҷҷуҳ карда шавад: минималӣ – 30%; миёна – 50%; баланд – 70%; фалокатовар – 90%. Бояд қайд кард, ки роҳбарияти корхона бузургии нишондиҳандаҳои мазкурро дар асоси таҷрибаи умумии эътирофшуда муайян мекунад. Қайд кардан муҳим аст, ки ҳангоми арзёбии ҳамаҷонибаи хавфи молиявӣ бояд барои ҳар як мафҳуми мутлақ ва нисбӣ андозаи талафоти эҳтимолиро, ки ба ин ё он самти хавф мутобиқат дорад, муайян намуд.

Ҷадвали 8. - Харитаи намунавии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Намудҳои хавфҳои молиявӣ	Эҳтимолияти рух додани ҳодиса			
	Дараҷаи минималии хавф (то 30%)	Дараҷаи миёнаи хавф (то 50%)	Дараҷаи баланди хавф (то 70%)	Дараҷаи фалокатовари хавф (зиёд 90%)
Хавфи пардохтнапазирӣ				фалокатовар
Хавфи қарзи кредиторӣ				фалокатовар
Хавфи қарзи дебиторӣ			баланд	
Хавфи нарх			баланд	
Хавфи асъорӣ		миёна		
Хавфи фоизӣ		миёна		
Хавфи таваррум		миёна		
Хавфҳои гумрукӣ ва андозӣ	Минималӣ			

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Мутобиқи нишондоди ҷадвали 8, ҳудудҳои доираҳои хавфи молиявӣ мақсаднок аст, агар ба аҳамияти ҳудудии нишондиҳандаҳои зерин таваҷҷуҳ карда шавад: минималӣ – 30%; миёна – 50%; баланд – 70%; фалокатовар – 90%. Бояд қайд кард, ки роҳбарияти корхона бузургии нишондиҳандаҳои мазкурро дар асоси таҷрибаи умумии эътирофшуда муайян мекунад.

Натиҷаҳои ҷамъовардашуда имконият медиҳад, ки 4 доираи асосии хавфи молиявии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ муайян намоем:

1. Доираи хавфи минималӣ 30% - ро ташкил медиҳад, ки корхона дар натиҷаи фаъолияти худ ба хавфи нагирифтани фоидаи соф ва ба хавфи имконият надоштани пардохти дивидентҳо аз рӯи коғазҳои қиматноки баровардашуда дучор мегардад.

2. Доираи хавфи миёна 50% буда бо сатҳи талафоте тавсиф мешавад, ки аз ҳаҷми фоидаи пешбинишуда аз фаъолияти тиҷоратӣ баланд нест. Аммо корхона асосан фоидаи кам аз ҳаҷми ҳисобкардашудаи онро мегирад, дар ҳолати аз ин ҳам бадтар танҳо метавонад хароҷотҳоро рӯйпуш намояд.

3. Доираи хавфи баланд ин доирае мебошад, ки дар ҷорҷубаи он талафот имконпазир аст, бузургии он бошад, аз ҳаҷми фоидаи баҳисобгирифташуда баланд аст, вале аз ҳаҷми фоидаи умумӣ баланд нест: коэффисиенти хавф дар ҳудуди 70% аст. Амалисозии он метавонад дар талафоти фоидаи пешбинишудаи корхонаро аз фаъолияти хоҷагидорӣ инъикос ёбад.

4. Доираи хавфи фалокатовар талафот ба вуҷуд омаданааш мумкин аст, ки ба ҳаҷми сармояи худии корхона баробар аст ва метавонад ба муфлисшавии корхона оварда расонад. Омили хавф дар ин доира ҳудуди аз 90 то 100% аст.

Дар раванди қабули қарорҳо аз ҷониби корхонаҳои саноати хӯрокворӣ оид ба мақсаднок будани хавфи молиявӣ бояд муайян намуд, ки эҳтимолияти сатҳи муайяни талафот аз баъзе сатҳҳои хавф баланд нест. Дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади муайян намудани хавфҳои молиявӣ, ки ба фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ онҳо таъсир мерасонанд, методикаи муаллифии арзёбии низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаи саноати хӯрокворӣ ҶДММ «Висол» таҳия ва пешниҳод карда шудааст. (қадвали 9). Методикаи пешниҳодшуда меъёрҳоеро дар бар мегирад, ки аз рӯи онҳо арзёбии низоми мавҷудаи идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ҶДММ «Висол» зарур аст. Мутобиқи методика қадвале таҳия шудааст, ки тибқи он ба ҳар як меёр як рейтинг дода мешавад: 1 - низоми ғайрисамараноки идоракунии хавфҳои молиявӣ; 2 - низоми заифӣ; 3 - қисман мувофиқат мекунад; 4 - миёна самаранок; 5- низоми самараноки идоракунии хавфҳои молиявӣ. Бояд қайд кард, ки низоми самараноки идоракунии хавфҳои молиявӣ маънои онро надорад, ки корхона ба ҳамаи меёрҳои арзёбӣ мувофиқат кунад, зеро хусусиятҳои гуногуни истеҳсолии ҳар як корхона (шумораи кормандон, ҷойгиршавӣ, марҳилаҳои рушди давраи ҳаёт ва ғайра) низ бояд ба назар гирифта шаванд. Аммо бюрократизми аз ҳад зиёд истифода бурдани ҳамаи захираҳои молиявиро маҳдуд карда, ба натиҷаҳои ҷашмдошт оварда намерасонад.

Ҷадвали 9.- Методикаи арзёбии низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ҶДММ «Висол»

Меъёрҳои арзёбӣ	1	2	3	4	5
Мавҷуд будани зерсохтори махсус дар корхона - шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ	+				
Ҳамгироии низоми идоракунии бо равандҳои банақшагирии стратегӣ ва амалиётӣ дар корхона	+				
Мавҷудияти мутахассисони касбӣ - хавф-менечерон, ки барои сари вақт муайян кардан ва арзёбии хавфҳои молиявӣ масъуланд			+		
Ҳуҷҷатҳои меъёрии зарурӣ дар соҳаи идоракунии хавфҳои молиявӣ	+				
Муайян намудани ҳудуди пазирии хавфҳои молиявӣ	+				
Мунтазам ҳисобот доир ба хавфҳои молиявии корхона таҳия карда мешаванд	+				
Назорати мақомотҳои олии идоракунӣ аз болои вазъияти молиявии корхона				+	
Мунтазам тақмилдиҳии дониш ва касбияти кормандон доир ба хавфҳои молиявӣ	+				
Сугуртакунии фондҳои асосӣ				+	
Истифодабарии тавсияҳо ва меъёрҳои муқарраршуда дар қонунгузорӣ аз ҷониби роҳбарияти корхона			+		

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Методикаи мазкур арзёбӣ ва таҳлили низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ҶДММ “Висол” татбиқ карда шудааст. Раванди арзёбии камбудии низоми мавҷудаи идоракунии муайян кард, ки аз инҳо иборатанд:

- дар корхона мавҷуд набудани воҳиди махсус - шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ;

- набудани менечерони касбии хавфҳо, ки барои сари вақт муайян кардан ва арзёбии хавфҳои молиявӣ масъуланд;

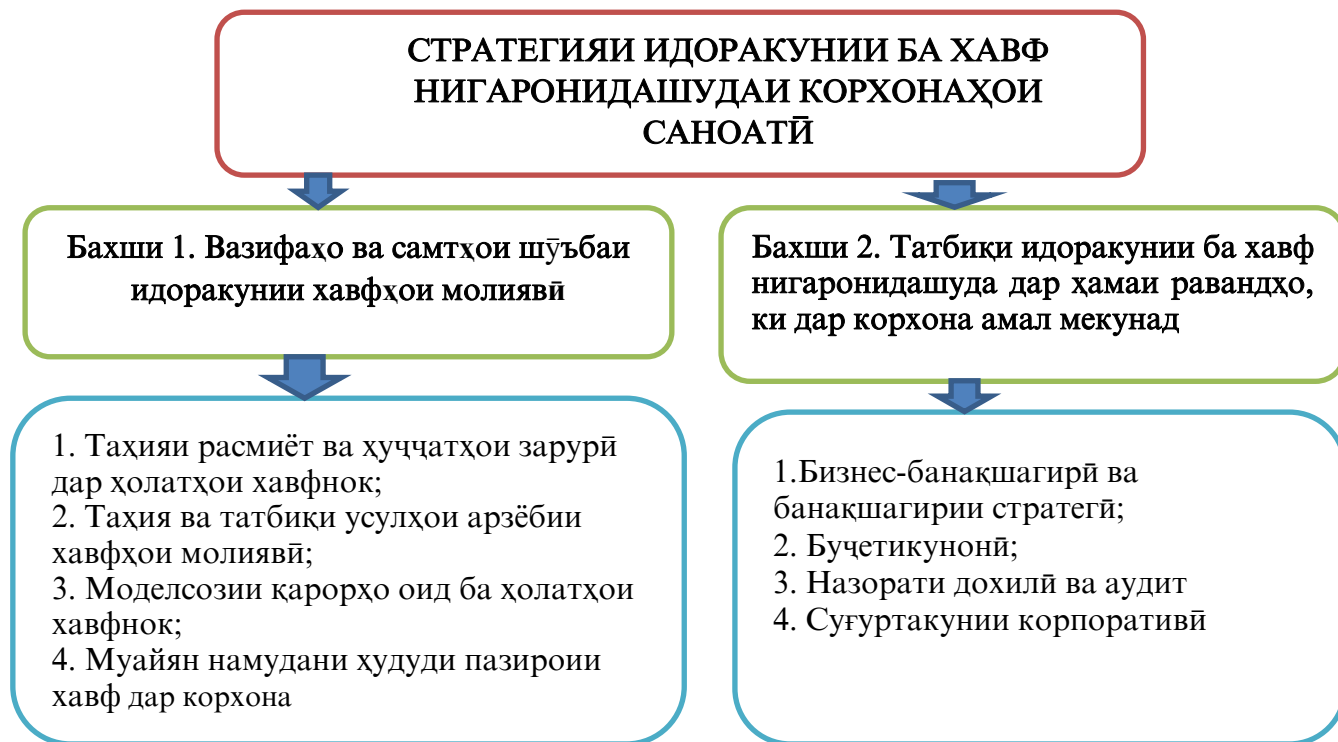
- механизмҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи хавфҳои молиявӣ ба кадри кофӣ таҳия нашудаанд;

- роҳбарияти корхона лимити пазирии хавфро муайян накардааст, яъне қобилияти корхона барои гирифтани хавфҳо ва сари вақт баргараф кардани онҳо, тавассути қабули стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда.

Натиҷаҳои таҳлили низоми идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ҶДММ «Висол» бояд асоси стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ташkil намуда, ба тақмили низоми идоракунии хавф дар асоси корхона мусоидат намояд.

Боби сеюм «Роҳҳои тақмили низоми арзёбии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ» механизмҳои самаранокии арзёбии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда, инчунин татбиқи низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ баррасӣ карда шуд. Дар диссертатсия стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таҳия карда шуд. Стратегия вазъи ояндаи низоми идоракунии ба хавф нигаронидашудаи

корхона ва ҳуҷҷати асосии мебошад, ки талаботро барои шакли муносиби низоми идоракунии хавфҳои корхона дар ҳама сатҳҳои идоракунии, аз ҷумла шурои директорон, роҳбарият ва фаъолияти амалиёти муқаррар мекунад. Ҳуҷҷат бояд аз ҷониби шурои директорон баррасӣ ва тасдиқ карда мешавад. Ҳамин тариқ пешниҳод шуд, ки таҳияи стратегия бояд ба зиммаи шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ вогузор карда шавад. Дар натиҷаи таҳқиқот стратегияи пешниҳод карда ба ду бахши бо ҳам алоқаманд гурӯҳбандӣ шудаанд, тавре ки дар расми 5 нишон дода шудааст.

Расми 5. Стратегияи идоракунии ба хавф ниगरонидашуда дар корхонаҳои саноатӣ хӯрокворӣ. Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Бахши 1-и расми 5 вазифаҳои шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ ва самтҳои рушди он доир ба сохтани низоми идоракунии ба хавф ниगरонидашудаи корхонаҳои саноатӣ тасниф мекунад. Вазифаҳои шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ аз самтҳои зерин иборат бошад:

1. Таҳияи расмиёт ва ҳуҷҷатҳои зарурӣ дар ҳолатҳои хавфнок;
2. Таҳия ва татбиқи усулҳои арзёбии хавфҳои молиявӣ;
3. Моделсозии қарорҳо оид ба ҳолатҳои хавфнок;
4. Муайян намудани ҳудуди пазирии хавф дар корхона.

Бахши 2. Татбиқи идоракунии ба хавф ниगरонидашуда дар ҳамаи равандҳо, ки дар корхона амал мекунад, тавсиф мекунад:

1. Бизнес-банақшагирӣ ва банақшагирии стратегӣ;
2. Бучетикунонӣ;
3. Назорати дохилӣ ва аудит;
4. Суғуртакунии корпоративӣ.

Ҳудуди низоми идоракунии хавфҳо бояд механизмҳои ҳамкорӣ ва ҳамгирии низомро бо равандҳои марбут ба бизнес дар бар гирад. Ин ҳамкориҳои мутақобила имкон медиҳад, ки воқибаҳои идоракунии хавфҳо

фавран ҳангоми қабули қарорҳои идоракунии самаранок истифода бурда шавад. Дар асоси таҷрибаи пешқадам дар доираи сохтани моделҳои низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда таҳлили муфассал намудем, аз ҷумла методология McKinsey "Таъмини идоракунии хавфҳо ба як функсияи арзиши изофӣ дар утоқи шуро" (McKinsey working papers on risk)", Deloitte "Risk Intelligent Enterprises management" ва Ernst and Young «Арзёбии ҷаҳорҷӯбаи хавф ва назорат» (RCFA)"

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ дар доираи сохтани моделҳои низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаи саноати хӯрокворӣ таҳия ва пешниҳод гардиданд (Ҷадвали 10). Татбиқи самтҳои асосии ин сиёсат ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки ба сохтани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда афзалият дода шавад.

Ҷадвали 10. - Самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ

Қисми 1	Шурои директорон ба роҳбарият ҳадаф ва вазифаҳои низоми идоракунии ба хавф нигаронидашударо пешниҳод менамояд. Дар ин радиф роҳбарияти корхона бояд доир ба фаъолияти низоми мазкур маълумот дошта бошад.
Қисми 2	Роҳбарияти корхона арзёбии низоми идоракунии ба хавф нигаронидашударо таъмин менамояд. Арзёбии мазкур бояд мувофиқати равиши идоракунии хавфҳои корхонаро ба пешқадам таҷрибаҳои идоракунии хавфҳо нишон диҳад. Масъулияти гузаронидани арзёбии мустақили низоми идоракунии ба хавф нигаронидашударо ба аудити дохилӣ вогузор менамояд
Қисми 3	Барои ҳамаи хавфҳои асосӣ молиқони хавфҳо, яъне роҳбарияти корхона таъйин намудан зарур аст, ки барои идоракунии ин хавфҳо дараҷаи дахлдори ваколатхоро доранд. Ҳамкории байни шӯбаи хавф-менечмент ва молиқони хавфҳо имкон медиҳад маълумотро дар бораи хавфҳои муҳимтарини корхонаҳо, арзёбии вазъияти ҳозира ва динамикаи инкишофи низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда мубодила кунанд.
Қисми 4	Дар корхона раванди омодакунии ҳисоботи сифатнок доир ба хавфҳо барои шурои директорон ва роҳбарият татбиқ карда шудааст. Шакл ва мундариҷаи ҳисоботи хавф бояд дар асоси тасаввурот оид ба зарурати маълумоти мушаххас ба шурои директорон ва роҳбарият ва ҷӣ гуна истифода шудани ин маълумот омода карда шавад. Ҳисобот оид ба хавфҳо бояд маълумотро дар бораи хавфҳои муҳимтарин ва мавқеи роҳбарони корхонахоро дар бораи идоракунии ин хавфҳо дошта бошад.
Қисми 5	Раванди идоракунии хавфҳо дар якҷоягӣ бо раванди банақшагирии стратегӣ сохта шудааст. Шӯбаи хавф-менечмент дар арзёбии хавфҳои барномаи стратегии корхона, масалан, тавассути арзёбии ҳудуди поёнӣ ва болоии хавфҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ бояд иштирок кунад.
Қисми 6	Аъзоёни шурои директорон бояд дар масъалаҳои идоракунии хавфҳо тавассути ин тадбирҳо салоҳият пайдо намоянд: - гузаронидани тренинҳо дар самти идоракунии хавфҳо барои аъзоёни нави шурои директорони корхона; - баррасии мунтазами тағйироти марбут ба идоракунии хавфҳо ва масъалаҳои рушди низоми хавф-менечмент дар ҷаласаҳои шурои директорон; - пешниҳоди маводи таҳлилий ба ҷаласаҳои шурои директорон оид ба хавфҳои корхона, муҳокимаи қарорҳо оид ба идоракунии хавфҳо дар асоси консепсияи хавф-даромад.

Қисми 7	Корхона бояд истилоҳоти умумиро истифода мебарад, ки бо хавф алоқаманд аст. Ин метавонад тавассути муттаҳидсозии истилоҳоти хавф-менечмент дар ҳуччати махсус, яъне сиёсати корхона дар самти идоракунии хавф бошад.
Қисми 8	Дар корхона уҳдадорихо, нақшҳои калидӣ, доираи масъулият ва ваколатҳо марбут ба идоракунии хавф муайян кардан зарур аст. Моликони хавф вазифаҳои худро доир ба идоракунии хавфҳо иҷро намуда, вазъияти амалишавии чорабиниҳои идоракунии хавфро тафтиш ва масъалаҳои баҳсталаби ба хавф вобастаро ба ҷаласаи шурои директорон пешниҳод намоянд.
Қисми 9	Дар корхона модели мақсаднок ва харитаи роҳ барои рушди низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда таҳия ва тасдиқ кардан зарур аст. Дар ҳуччатҳои мазкур тартиби ҷорӣ намудани низом, муҳлатҳои иҷроиши марҳилаҳои асосӣ ва уҳдадорихо роҳбарон бояд дарҷ карда шавад. Модели мақсаднок ва харитаи роҳ бо роҳбарияти корхона ва аъзоёни шурои директорон бояд мувофиқа карда шавад. Шурои директорон бояд иҷроиши чорабиниҳои дар харитаи роҳ пешбинишударо бояд назорат намоянд.
Қисми 10	Барномаи таъмир ва иваз кардани таҷҳизот дар арзёбии микдории хавфҳои техникӣ-истехсолӣ бояд асос ёфтааст. Арзёбии хавфҳои техникӣ-истехсолӣ тадбири ҷудонашавандаи раванди банақшагирии истеҳсолӣ ва бучетикунонӣ бо мақсади тақсимоти самараноки захираҳои молиявӣ мебошад.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Паз аз ҷорӣ намудани сиёсати мазкур ба низоми идоракунии корхонаи саноатӣ талаботҳо ва тартиботи арзёбии низоми идоракунии хавфҳоро дақиқ омӯхтан зарур аст ва тавсияҳое, ки аз рӯйи натиҷаҳои он бароварда шуданд барои сари вақт бартараф намудани камбудихо кумак мерасонанд. Корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд фаъолияти механизмҳои зеринро барои сари вақт муайянкунӣ, арзёбӣ ва бартарафнамоии хавфҳои молиявӣ таъмин намоянд:

-дар корхона шуъбаи идоракунии хавфҳои молияви таъсис намояд;

-ҷалб намудани мутахассисон барои шуъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ махсусан хавф-менечерон, инчунин сатҳи масъулият ва ваколатҳои онҳо муайян намудан зарур аст;

-ба хавф-менечери корхона вазифаи таҳияи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ташкилӣ дар соҳа идоракунии хавфҳо, аз ҷумла муқаррарот дар бораи шуъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ, сиёсати идоракунии хавфҳо, ҳуччатҳои танзимкунанда ҳамгироии хавф-менечмент бо равандҳои асосии банақшагирӣ: стратегӣ, сармоягузорӣ, амалиётӣ мебошад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Дар натиҷаи таҳқиқоти хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин хулосаҳо бароварда шудаанд:

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

1.Гурӯҳҳои алоҳидаи мафҳумҳо ва андешаҳо дар бораи моҳияти хавфи молиявӣ ҷамъоварӣ карда шудаанд, ки барои хулосабарорӣ оид ба мавҷудияти гуногуни нишонаҳои он оварда шудаанд. Таснифоти универсалии хавфи молиявӣ дар адабиёти иқтисодӣ вучуд надорад яъне, ҳар як хавфи молиявӣ дар шароити муайян ба миён меояд ва мақсадҳои онҳо хеле гуногунанд. Ҳамин тариқ, хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ – ин хавфҳои эҳтимолияти талафоти молиявӣ аз сабаби сари вақт

арзёби накардани вазъяти молиявӣи корхона ва надоштани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда мебошад.[3-М]

2.Идоракунии хавфҳои молиявӣ, дар баробари дигар амалиётҳои молиявӣ омили калидии баландбардорӣ ва нигохдории устувори молиявӣ ва рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ мебошад. Дар шароити объективона мавҷуд будани хавфи молиявӣ талабот ба механизми муайян ба амал меояд, ки он низоми идоракунии ба хавф нигаронида шуда дар корхона мебошад. Барои идоракунии якҷанд усулҳои асосии ҳалли хавфҳо аз қабili пешгирӣ (канорагирӣ), маҳаллисоӣ (маҳдудият), гуногунрангӣ, ҷуброн ва интиқол истифода мешаванд. Ҳар яке аз ин усулҳо дар алоҳидагӣ ё якҷоя истифода бурдан мумкин аст ва интиҳоби онҳо аз таҷрибаю қобилияти роҳбар вобастагӣ дорад, ки ба тактикаи қабули қарорҳо, муносибати ғайрифавол ба хавф, сиёсати идоракунии хавфҳои корхона қабул карда мешаванд.[2-М]

3.Дар асоси натиҷаҳои умумӣ гардонидани амалияи бунёди низоми ҳамгироии идоракунии хавфҳо бо назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ идоракунии хавфҳои молиявиро дар корхонаҳои саноатӣ - ин як қисми низоми ҳамгирошудаи идоракунии хавфҳо муайян шуда, ба нигоҳ доштани ғайриқобилияти ҳаматарафаи муътадили корхона (истеҳсолӣ, молиявӣ ва сармоягузорӣ) тавассути тадбирҳо оид ба коҳиш додани таъсири манфии хавфҳои молиявӣ (дигаргуншавӣ ва лаппишҳои нарх, таваррум, асёр, андоз ва ғайра) танзим нигаронида шудааст.[17-М]

4.Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ бахши корпоративӣ ба омӯзиш ва бартараф намудани хусусиятҳои манфии хавфҳо бештар диққат медиҳад, дар ҳоле ки ниҳоди молиявӣ хусусияти хавфҳоро ба назар гирифта, онҳоро ҳамчун имконияти ба даст овардани даромади иловагӣ ҳисоб мекунад. Ин хусусият боиси он мегардад, ки ҳамкорӣ ва ҳамгироии бахши молиявӣ ва бахши воқеӣ дар раванди танзими хавфҳои молиявӣ метавонад рушд кунад бо назардошти ҷой доштани ҳавасмандии тарафайн. Танҳо дар ин ҳолат, иқтисодиёти миллӣ ва бахшҳои асосии он - ҳам молиявӣ ва ҳам воқеӣ метавонад устувор рушд ёбанд ва рақобатпазирии худро дар иқтисодиёти глобалӣ таъмин намоянд.[6-М]

5.Омӯзиши раванди ҷорӣ намудани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар сатҳи глобалӣ, алаҳусус дар мамлакатҳои тараққиқарда (Британияи Кабир), идоракунии хавфҳои молиявиро ҳамчун як ҷузъи асосии идоракунии молиявӣ ва стратегӣ дар корхонаҳо арзёбӣ мекунад. Бо назардошти ин, бояд таҷрибаи беҳтарини корпоративӣ, равишҳои асосии бунёди низоми маҷмуии идоракунии хавфҳо, ки ба стандартҳои байналмилалӣ асос меёбад, баррасӣ карда шавад ва имкониятҳои ҷорӣ намудани онҳо дар корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ гарданд. Ин масъалагузорӣ барои иқтисодиёти миллии Тоҷикистон бо назардошти гузариш аз модели аграрӣ-индустриалӣ ба модели индустриалӣ-аграрӣ бо таъкиди рушди соҳаҳои саноатӣ дар солҳои 2021-2030 аҳамияти аввалиндарҷа дорад.[6-М]

6.Таҳлил ва арзёбии вазъи кунунии молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд, ки дар натиҷа муаммоҳое, ки ба устувории молиявӣ ва рушди иқтисодии онҳо таъсири манфӣ мерасонад ошкор гардид. Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад, ки тибқи маълумоти ҳисоботи молиявии муттаҳидшудаи корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тамоюли устувори пастшавии коэффитсиенти бозоргирии қорӣ яке аз муҳимтарин коэффитсиенти молиявии корхона дида мешавад, ки ба корхона барои пӯшонидани уҳдадориҳои молиявии қорӣ дар муддати кӯтоҳ имкони қобилияти арзёбӣ медиҳад. Дар тамоми давраи таҳқиқот хавфҳои қарзи кредиторӣ ва дебиторӣ зиёд шуданд, ки ба устувории молиявӣ таъсири манфӣ расонида, боиси хавфи пардохтнапазирии корхона оварда мерасонад. Муайян карда шуд, ки чунин динамика дар бораи таҳдиди ноустувории молиявӣ, маблағгузориҳои ғайриоқилонаи фаъолияти асосии истеҳсолӣ, аз даст додани назорат аз болои сармоя, иҷро нашудани шартномаҳо ва аз байн рафтани робитаҳо бо таъминкунандагон нишон медиҳад. [7-М]

7.Таҳлили солҳои 2017-2021 ба мо имкон медиҳад, ки тибқи маълумоти ҳисоботи молиявии муттаҳидшудаи корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, хулосаҳои зерин барорем. Дар тамоми давраи таҳқиқот тамоюли устувори пастшавии яке аз муҳимтарин коэффитсиенти молиявӣ - коэффитсиенти бозоргирии қорӣ дида мешавад, ки ба корхона барои пӯшонидани уҳдадориҳои молиявии қорӣ дар муддати кӯтоҳ имкони қобилияти арзёбӣ медиҳад, ҳамчун таъмини фаолияти устувори молиявии хавфи кам бояд арзёби гардад. Дар ҳаҷми умумии қарзҳои дебиторӣ фоизи асосии уҳдадориҳои иҷронашуда ба харидорон ва фармоишгарон тааллуқ дорад. Афзоиши динамикаи нишондиҳандаи қарзи дебиторӣ аз афзоиши хавфи контрагент аз иҷро накардани уҳдадориҳои корхона шаҳодат медиҳад. Ин навъи хавф, ки ҷузъи хавфи молиявӣ буда, ба тамоми вазъи молиявии корхона тавассути паст шудани фаъолияти соҳибқорӣ, қобилияти пардохтнапазирӣ, сармоягузорӣ ва устувории молиявӣ таъсири манфӣ мерасонад, ба зарурати муроҷиат ба маблағҳои қарзӣ бо сабаби кам будани воситаҳои гардон оварда мерасонад. [7-М]

8.Дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ дар доираи сохтани моделҳои низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда самтҳои асосии сиёсати идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таҳия ва пешниҳод гардид. Татбиқи самтҳои асосии ин сиёсат ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки ба сохтани низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда афзалият дода шавад.[6-М]

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

9.Таҳлил ва ҳисоб намудани сатҳи хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар асоси маълумотҳои омӯрӣ гузаронида шуд. Бо мақсади таҳлил ва арзёбии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, усулҳои таҳлили коррелятсионӣ ва регрессионии нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти молиявии корхонаҳои мазкур гузаронида шуд. Аз натиҷаи таҳлили коррелятсионӣ маълум гардид, аз 5 омилҳои таъсиррасон ба пешгирии хавфи молиявии

корхонаҳои саноати хӯроквории, яъне коҳиш ёфтани қарзи кредиторӣ, омилҳои хариди воситаҳои асосӣ ва ҳаҷми фурӯш, ҳамчун омилҳои таъсиррасон муайян гардиданд. Натиҷаи таҳлили регрессионии арзёбии фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки вобастагии байни нишондиҳандаи натиҷавии қарзҳои кредиторӣ ва воситаҳои асосию ҳаҷми фурӯш назаррас мебошад. [7-М]

10. Дар асоси таҳлили хавфҳои молиявии корхонаҳо харитаи намунавии хавфҳои молиявӣ мувофиқи хусусиятҳои корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардид. Дар харитаи хавфҳои молиявӣ аз рӯйи дараҷаи таъсири онҳо ба фаъолияти молиявӣ иқтисодии корхонаҳо, ҷойгир карда шудаанд. Корхонаҳои мазкур ҳамасола ҳангоми банақшагирии фаъолияти молиявӣ иқтисодӣ бояд харитаи хавфи молиявиро вобаста ба нишондиҳандаи пазирии хавф, ки роҳбарият муқаррар кардааст, ташкил намоянд. Харитаи хавфи молиявӣ имкон медиҳад, ки тадбирҳои зерин амалӣ карда шаванд: муайян кардани сатҳи хавфҳои молиявӣ, ки корхонаҳои саноатӣ бештар дучор мешаванд; арзёбии ҳудуди намудҳои гуногуни хавфҳои молиявӣ ва муайян кардани талафоте, ки онҳо метавонанд ба бор оваранд; таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба фаъолияти ҷорӣ ва стратегияи корхонаҳои саноатӣ; барои пешгирӣ кардан ё кам кардани оқибатҳои хавфи молиявӣ ба фаъолияти молиявӣ хоҷагии корхонаҳои саноатӣ маҷмӯи тадбирҳоро тартиб диҳанд.[2-М]

11. Корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд фаъолияти механизмҳои зеринро барои сари вақт муайянкунӣ, арзёбӣ ва бартарафнамоии хавфҳои молиявӣ таъмин намоянд: дар корхона шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ таъсис намояд; ҷалб намудани мутахассисон барои шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ махсусан хавф-менечерон, инчунин сатҳи масъулият ва ваколатҳои онҳо муайян намудан зарур аст; ба хавф-менечери корхонаи саноатӣ вазифаи таҳияи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ташкилӣ дар соҳа идоракунии хавфҳо, аз ҷумла муқаррарот дар бораи шӯъбаи идоракунии хавфҳои молиявӣ, сиёсати идоракунии хавфҳо, ҳуҷҷатҳои танзимкунанда ҳамгироии хавф-менечмент бо равандҳои асосии банақшагирӣ: стратегӣ, сармоягузорӣ, амалиётӣ.[4-М]

12. Стратегияи идоракунии ба хавф нигаронидашуда дар корхонаҳои саноатӣ хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шуд. Стратегия вазъи ояндаи низоми идоракунии ба хавф нигаронидашудаи корхона ва ҳуҷҷати асосии мебошад, ки талаботро барои шакли муносибӣ низоми идоракунии хавфҳои корхона дар ҳама сатҳҳои идоракунӣ, аз ҷумла шурои директорон, роҳбарият ва фаъолияти амалиётӣ муқаррар мекунад. Таҳияи стратегия бояд ба зиммаи шӯъбаи хавф-менечмент вогузор карда шавад. [16-М]

Феҳристи интишороти муаллиф доир ба мавзуи таҳқиқот

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Амиров М.С. Идоракунии таваккалҳои молиявӣ дар шароити номуайян [Матн] / М.С. Амиров, Х. Ҷураева //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хисрав: (маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. ш.Бохтар 2018, №1/4 (57) С. 125 - 131. ISSN 2663-5534.

[2-М]. Амиров М.С. Арзёбии иқтисодии самаранокии идоракунии хавфи молиявии корхонаҳо дар шароити муосир [Матн] / М.С. Амиров// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - ш.Душанбе 2020, №8 С.221-231. ISSN 2413-5151.

[3-М]. Амиров М.С. Асосҳои назариявии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ташкилот [Матн] / М.С. Амиров, Б.Г. Сафаров //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон:- ш. Душанбе, 2020, №4 (24). С.73-81. ISSN 2663-0389.

[4-М]. Амиров М.С. Моҳияти иқтисодӣ ва арзёбии хавфҳои молиявии ташкилотҳо [Матн] / М.С. Амиров, Х. Ҷураева //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хисрав: (маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 4. ш.Бохтар, 2021, №1/4 (62). С. 166 – 174. ISSN 2663-5534.

[5-М]. Амиров М.С. Арзёбии омилҳои беруна ва дохилаи идоракунии хавфҳои молиявии корхона [Матн] / М.С. Амиров, Б.Г Сафаров //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - ш. Душанбе, 2021, №1 (25). С. 43 - 48. ISSN 2663-0389.

[6-М]. Амиров М.С. Таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] / М.С. Амиров, Е.Ш. Мирзоева //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - ш. Душанбе, 2021, №4/1 (29). С. 65 - 74. ISSN 2663-0389.

[7-М]. Амиров М.С.Таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба рушди корхонаҳои саноати хуруқдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Г. Сафаров, М.С. Амиров, Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - Душанбе 2022, №2 (31). С. 62-73. ISSN 2663-0389.

Дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Амиров М.С. Ҷанбаҳои назариявии инвестицияҳои таваккалӣ дар фаъолияти соҳибдорӣ[Матн] /М.С. Амиров / Маводи конференсияи илмӣ - амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ташаккули модели инвестиционии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Душанбе 2018, С. 70 – 74.

[9-М]. Амиров М.С. Идоракунии хавфи молиявӣ дар корхона: усулҳо ва моделҳо [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмӯаи маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Иқтисодиёти рақамӣ: муаммоҳо рушд ва механизмҳои ҳалли он», ДДМИТ 12 декабри соли 2020, ш. Душанбе, -С-177 – 183.

[10-М]. Амиров М.С. Хавфи молиявӣ дар марҳилаи рушди устувори иқтисодӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маводҳои конференсияи байналхалқии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ”, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Душанбе - 2020. С. 300 - 308.

[11-М]. Амиров М.С. Влияние финансового риска на инвестиционную активность предприятий Хатлонской области [Матн] /М.С. Амиров /Материалы международной научно - практической конференции “Использование современных методов управления в социально - экономическом развитии Республики Таджикистан” Российско-Таджикский (Славянский) университет. Душанбе - 2020г С. 161-166.

[12-М]. Амиров М.С. Усулҳои арзёбии ҳавфи асбӯрӣ ва танзими он дар фаъолияти соҳибкорӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Масъалаҳои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», н. Рашт - 2021, С. 136 - 144.

[13-М]. Амиров М.С. Модели идоракунии ҳавфҳои лоиҳа дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Иқтисодиёт, идоракунии ва молия дар КАС: ҳолат ва дурнамои рушди илм дар асри 21”, Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур, ш. Душанбе - 2021, С. 149 - 153.

[14-М]. Амиров М.С. Усулҳои идоракунии ҳавфҳои асбӯрӣ дар корхона [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналмилалӣ”. Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, ш. Душанбе, - 2021, С. 395 - 399.

[15-М]. Амиров М.С. Идоракунии ҳавфҳои молиявӣ дар шароити иқтисодӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Механизми татбиқи сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити индустриализунонии мамлакат: воқеият ва дурнамо» (ш. Душанбе, 23- юми октябри соли 2021), ДДМИТ соли 2021 С. 338 - 344

[16-М]. Амиров М.С. Устувори молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Низоми буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври истиқлолияти давлатӣ: ҳолат ва дурнамои рушди он», 7- уми декабри соли 2021, ДДМИТ, ш. Душанбе.

[17-М]. Амиров М.С. Пазироии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ омили рушди саноатикунонӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва саноатикунонии босуръати кишвар» н. Рашт - 2022, С. 146 - 156.

**ТАДЖИКИСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК 336.67

На правах рукописи

АМИРОВ МУХАММАДШАРИФ САВЗАЕВИЧ

**ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности:
08.00.07. - Финансы, денежное обращение и кредит**

Душанбе-2023

**Диссертация выполнена на кафедре финансового менеджмента
Таджикского государственного финансово-экономического университета**

Научный руководитель:

Сафаров Бахром Гулматович -
кандидат экономических наук, доцент,
проректор по науке Таджикского
государственного финансово-
экономического университета

Официальные оппоненты:

Комилов Сироджиддин
Джалолиддинович – доктор
экономических наук, профессор,
профессор кафедры экономической
теории и мировой экономики Российско-
Таджикского славянского университета.

Боймуродов Джовид
Джафарджонович – кандидат
экономических наук, начальник
оперативного отдела ЗАО
Спитаменбанк

Оппонирующая организация:

**Международный университет туризма
и предпринимательства
Таджикистана**

Защита диссертации состоится “23” июня 2023 года в 09⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: 734067, г. Душанбе, ул.Нахимова 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: (+992) 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета через сайт www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2023 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Устойчивое развитие национальной экономики, повышение уровня жизни населения зависят в том числе от организации эффективной и устойчивой финансово-экономической деятельности промышленных предприятий страны. В частности, реализация четвертой стратегической цели Республики Таджикистан - ускоренная индустриализация, усиление роли отечественных промышленных предприятий, во-первых, обеспечение их конкурентоспособности как на внутреннем, так и внешнем рынках, во-вторых, привлечение капитала и долгосрочных кредитов, модернизация технологической базы связана с финансовыми затратами и требует эффективного процесса управления. В свою очередь, повышение эффективности работы отечественных промышленных предприятий и усиление их деятельности в процессе снижения финансовых рисков по трем направлениям, а именно производство, финансы и инвестиции, требует от них готовности проводить различные финансовые операции с минимальными рисками. В своем Послании к Парламенту страны Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон отметил: «Предлагаю объявить 2022-2026 годы - «Годы развития промышленности». В течении ближайших пяти лет в рамках «Годов развития промышленности» за счет создания новых предприятий, реконструкции действующих мощностей, будет построено еще несколько крупных предприятий по окончательной переработке сырья, возможны тысячи новых рабочих мест»²

В то же время в сложившейся нестабильной ситуации в мире отечественные промышленные предприятия финансово неустойчивы, об их положении свидетельствует наличие ряда проблем. В частности, недостатком ликвидности и ограниченным доступом промышленных предприятий к источникам кредита отечественных банков, «длинных» кредитов в связи с высоким уровнем долларизации их деятельности, финансовыми рисками (кредитными, валютными, ликвидными, рыночными, и др.), которые увеличивают расходы промышленных предприятий, ослабляют производственный и финансовый потенциал, а также их вклад в развитие национальной экономики. Также наличие финансовых рисков в процессе финансовой деятельности отечественных промышленных предприятий, связанных с финансовыми операциями, ограничивает возможность получения прибыли, негативно влияет на их финансовое состояние, ослабляет источники устойчивого развития отечественных промышленных предприятий, а также как возможности для привлечения банковских кредитов и ограничивает внутренние и иностранные инвестиции. Значение и роль пищевой промышленности в обеспечении продовольственной безопасности Республики Таджикистан возрастают, и необходимо учитывать финансовые риски, присущие этому сектору экономики. И, в первую очередь, необходимо обратить внимание на

² Послание Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Олии Республики Таджикистан от 21.12.2021-- [электронный ресурс]: URL: [www. president.tj. http://president.tj/node/](http://president.tj/node/).

внутриотраслевые особенности: зависимость от сырьевой базы, сложность в хранении сырья и готовой продукции, а также в их транспортировке, сезонность производства, высокая материалоемкость производства и др. В этой связи, с целью повышения эффективности финансово-экономической деятельности промышленных предприятий, достижения оптимальных финансовых результатов за счет оптимизации финансовых показателей необходимо разработать рискориентированную стратегию управления на предприятиях. Такое положение требует объективного поиска теоретико-методологических оснований, а решение данных проблем определяет актуальность, выбор темы, цель и задачи диссертации.

Степень изученности научной темы. По данному направлению исследования проводили отечественные ученые такие как: Баротзода Ш., Бегматов А.А., Боймуродов Дж.Дж., Давлатов Х.М., Ибрагимзода И.Р., Комилов С.Дж., Кодиров Ф.А., Мирсаидов А.Б., Мирзоева Е.Ш., Рахимзода Ш., Саидмурадзода Л.Х., Сафаров Б.Г., Содиков Р.Х., Солехзода А.А., Умаров Х.У., Хайрзода Ш.К., Исайнов Х.Р., Хушвахтзода К.Х., Хикматов У.С., Шарипов Б.М. и другие. А также в исследованиях по теоретико-методологическим вопросам финансов, оценки и управления финансовыми рисками нашли свое отражение в трудах зарубежных ученых: Алгина А.П., Бадевица З., Балабанова И.Т., Бланка И.А., Ван Хорна Дж. К., Грабовой П.Г., Зозолуча А., Качалова П.М., Кейнса Дж.М., Клейнера Г.Б., Ковалева И.В., Лапусты М.Г., Лобанова Н.Л., Маршалла А., Мико Д., Патрушева Е., Петрова С.Н., Печанова М.Ю., Пигу А., Полтавцева С.И., Половинкина П., Рогова М.А., Руданевского В.Д., Турмасына Р.И., Уткина Е.А., Филина А.В., Хохлова Н.В., Чернова В.А., Чугунова Д.А., Шаршунова Л.Г., Шапкина Ю. В то же время, несмотря на многочисленные исследования отечественных и зарубежных ученых, в современных условиях рыночной экономики Республики Таджикистан в сфере пищевой промышленности, финансовые риски и факторы их возникновения, а также их оценка требует дополнительных научных исследований, теоретической обработки и дополнительных анализов, внедрения современной системы управления финансами и в целом, доказывает актуальность темы исследования.

Связь исследований с научными программами (проектами) и научными темами. Основные результаты исследования соответствуют Программе развития пищевой промышленности Республики Таджикистан на 2020-2025 годы, утвержденной постановлением Правительства Республики Таджикистан 31 июля 2019 года под №373 и Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, утвержденной постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года под №392. Результаты диссертации направлены на решение задач по опережающему развитию национальной промышленности, в том числе пищевой промышленности.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является изучение теоретико-методических особенностей финансовых рисков и на этой основе предложить рекомендации

по снижению финансовых рисков на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения цели диссертации необходимо решить следующие задачи:

- определить сущность,причины появления, классификацию, особенности и влияние финансовых рисков на развитие промышленного предприятия;

- выявить факторы влияющие на появление финансовых рисков на промышленных предприятиях, а также определить методы управления рисками в современных условиях;

- провести анализ и оценку текущего финансового состояния предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, выявить проблемы их развития;

- провести корреляционно-регрессионный анализ основных показателей финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и на его основе разработать регрессионную модель предприятий с использованием эконометрических методов;

- разработать и представить карту финансовых рисков по уровню их воздействия на финансово-экономическую деятельность предприятий пищевой промышленности;

- обосновать и разработать стратегию и основные направления политики рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности;

Объектом исследования является финансовая деятельность предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и влияющие на нее финансовые риски.

Предметом исследования является совокупность финансово-экономических отношений, регулирующих систему оценки финансовых рисков и обеспечивающих производственный, финансово-экономический и инвестиционный процесс, а также эффективность деятельности предприятий пищевой промышленности, связанных с финансовой устойчивостью.

Гипотеза исследования заключается в том, что эффективный процесс управления финансовыми рисками приведет к активизации деятельности предприятий пищевой промышленности, а также к увеличению объемов производства, финансовой эффективности, укреплению и обеспечению их инвестиционной деятельности, способствуя развитию устойчивости отрасли и экономики страны.

Теоретической основой исследования являются фундаментальные труды ученых в области финансов и финансовых рисков, исследования, опубликованные в виде статей и диссертаций, научных публикаций отечественных и зарубежных ученых, исследования, посвященные оценке финансовых рисков и способов их снижения, совершенствованию управления финансовыми рисками на промышленных предприятиях, государственные программы, Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и другие нормативно-правовые документы Республики

Таджикистан, методические и учебные материалы, материалы научных конференций и доклады международных организаций.

Методологические основы исследования. В процессе диссертационного исследования применялись следующие методы: корреляционный анализ, регрессионный анализ, системный анализ, статистико-экономический, моделирование, логическая абстракция, анализ и синтез, математико-экономическое проектирование, аналитико-сравнительный, авторские наблюдения.

Источники информации. В исследование включены сведения из Послания Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан, статистических сборников Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Министерства промышленности и новых технологий, использовались научные труды исследователей в области финансов, экономики и промышленности, персональная обработка автора и другие источники информации.

Исследовательская база. Период выполнения диссертации включает 2018-2022 годы, исследование проводилось на кафедре финансового менеджмента Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследования заключается в обосновании теоретических подходов, а также в формировании организационно-методических рекомендаций по использованию методов оценки и идентификации финансовых рисков, предупреждению и уменьшению их негативных последствий в производственных, хозяйственно-финансовых и инвестиционных процессах предприятий пищевой промышленности. Основными научными результатами, полученными и представленными на защиту, являются:

- разработан и представлен авторский термин финансового риска, согласно которому «финансовые риски на промышленных предприятиях - это риски вероятности финансовых потерь предприятия, возникающие из-за несвоевременной оценки финансового состояния предприятия, а также отсутствии системы рискориентированного управления»;

- выявлено, что уровень сложности финансовых рисков может колеблется в зависимости от факторов, которые влияют на появление финансовых рисков на промышленных предприятиях: управляемые и неуправляемые факторы, которые не могут быть изменены управляющим субъектом. Определены основные методы управления финансовыми рисками, на предприятиях пищевой промышленности: предотвращение, локализация (ограничение), диверсификация, компенсация и передача риска.

- проведен анализ и оценка текущего финансового состояния предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, в результате чего выявлены проблемы отрицательно сказывающиеся на их финансовой устойчивости и экономическом развитии и предложены пути их решения. Было выявлено, что причиной появления финансовых рисков на предприятиях

пищевой промышленности являются кредиторская и дебиторская задолженности, которые оказывают отрицательное влияние на финансовую устойчивость и приводят к риску банкротства предприятия.

-проведен корреляционный анализ между основными показателями финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и выявлены факторы, влияющие на результаты. С помощью эконометрических методов разработана регрессионная модель оценки финансовых результатов деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, целесообразная с точки зрения достоверности для анализа и оценки этих предприятий.

-на основе анализа разработана и представлена карта финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, где финансовые риски размещены по уровню негативного влияния на финансовые показатели промышленных предприятий. Карта дает возможность определить уровень финансовых рисков, которым наиболее подвержены промышленные предприятия, оценить степень их различных видов, определить финансовые потери.

-разработана и представлена стратегия и основные направления политики рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан с обоснованием путей ее развития и включает следующие разделы: создание отдела управления финансовыми рисками на предприятии; внедрение рискориентированной системы управления; методы и способы оценки финансовых рисков; определение границ риск-аппетита предприятия.

Положения выносимые на защиту:

1.Разработана и представлена авторская трактовка финансовых рисков на промышленных предприятиях.

2.Выявлены факторы влияющие на появление финансовых рисков на промышленных предприятиях и определены методы управления финансовыми рисками;

3.Проанализировано и оценено текущее финансовое положение предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан;

4.Проведен корреляционно-регрессионный анализ основных показателей финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и на его основе разработана регрессионная модель предприятий;

5.Разработана и представлена карта финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан по степени их влияния на финансово-экономическую деятельность предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан;

6.Обоснована и разработана стратегия и основные направления политики рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан, предложены рекомендации по совершенствованию системы управления финансовыми рисками.

Практическая значимость исследования заключается в том, что содержащиеся в нем научные результаты, выводы и предложения автора имеют научное обоснование и способствуют расширению теоретических и практических знаний. Ряд представленных предложений может найти свое практическое применение при совершенствовании законодательства отрасли, а также, по линии Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан, учета интересов промышленных предприятий и оценки эффективности управления финансовыми рисками предприятий пищевой промышленности, а также совершенствования организационно-методических способов управления финансовыми рисками на предприятиях пищевой промышленности.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что научные результаты, выводы и предложения автора, содержащиеся в исследовании, имеют научное обоснование и способствуют рекомендации теоретических знаний в области финансовых рисков и оценке эффективного управления финансовыми рисками. Научные результаты диссертации могут быть использованы в учебном процессе, при преподавании учебных дисциплин «Управление финансовыми рисками», «Управление рисками», «Финансы», «Финансовый менеджмент» на экономических специальностях высших учебных заведений страны.

Уровень достоверности результатов исследования. В диссертации исследуются вопросы, связанные с финансовыми рисками на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан, которые подтверждаются достоверностью данных, адекватностью объема материалов исследования, научной обработки результатов исследования и публикациями. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований. Поэтому практическая реализация предложений и проведенных анализов может способствовать дальнейшему развитию предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности (с пояснением и направлением обучения). Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта специальности 08.00.07. - финансы, денежное обращение и кредит ВАК при Президенте Республики Таджикистан: пункт 3.19. Теория принятия решений и методы управления финансовыми и налоговыми рисками; пункт 3.20. Источники финансирования хозяйствующих субъектов, проблемы рационализации структуры капитала; пункт 5.4. Разработка методов оценки рисков и их влияния на рыночную стоимость; пункт 5.5. Оценка финансовых активов предприятия: проблемы и подходы.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Личный вклад автора заключается в определении цели и обосновании задач диссертации, обобщении, формулировании, оценке и выявлении основных теоретических и практических методов анализа финансовой системы пищевой промышленности и перспектив ее развития в Республике Таджикистан. Отдельные результаты диссертации используются при разработке нормативных

правовых актов, стратегических документов и реализации различных финансовых программ в стране. Результаты исследования публикуются в виде выводов и рекомендаций в научных статьях и представляются на конференциях в 2018-2022 гг.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основные результаты и ключевые положения диссертации были представлены на международных и республиканских научно-теоретических конференциях, а также на ежегодных конференциях профессорско-преподавательского состава и сотрудников Таджикского государственного финансово-экономического университета. Большинство статей диссертанта в 2018-2022 годах были опубликованы в научно-практических конференциях Таджикского национального университета, Института туризма, предпринимательства и сервиса, Таджикского государственного финансово-экономического университета, Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан.

Публикации по теме диссертации. Соискателем ученой степени подготовлено 17 научных статей, относящихся к теме диссертации, из них 7 статей опубликованы в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Основные результаты исследования включены в авторские научные статьи.

Структура и объем диссертации. Структура диссертации определяется исходя из поставленных в ней целей и задач. Диссертация состоит из введения, трех глав, 9 параграфов, выводов и предложений, списка использованной литературы, включающего 180 наименований, 2 приложений, 24 таблиц, 16 рисунков и 3 диаграмм, написана в объеме 175 печатных страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении определены и обоснованы актуальность исследования, степень изученности научной темы, а также рассмотрены связь исследования с программами (проектами) и научными темами. В разделе «Общая характеристика исследования» определены цель, задачи, объект, предмет, научная гипотеза, научная новизна диссертации, теоретическая и практическая значимость, уровень достоверности результатов исследования, соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени в исследование, а также апробация и внедрение результатов диссертации. В этом разделе приведены количество публикации по теме, а также структура и объем диссертации.

Первая глава « Теоретико-методические основы сущности финансовых рисков и факторы, влияющие на их возникновение», рассматривает теоретические предпосылки возникновения финансовых рисков на предприятиях, факторы влияющие на их появление и методы управления финансовыми рисками, а также изучен мировой опыт управления финансовыми рисками на промышленных предприятиях. В таблице 1 собраны взгляды отечественных и зарубежных ученых, а также точка зрения автора о сущности финансового риска, которые представлены для того, чтобы сделать выводы о существовании различных его признаков.

Таблица 1. – Научные подходы к термину финансового риска

Основная характеристика финансового риска	Авторы подходов
Финансовый риск - объясняется возможностью непроизводительного притока средств от инвестиции для покрытия расходов по обслуживанию долга и обеспечения необходимой прибыльности предприятия.	Балабанов И.Т. [44,с.63]
Финансовый риск - это вероятность потерять или не заработать деньги. Следует отметить, что финансовые риски представляют собой спекулятивные риски, по которым возможны как положительные, так и отрицательные результаты. Их особенность в том, что вероятность потерь является следствием опасных операций.	Бегматов А.А., Сафаров Б.Г. [110, с.54].
Финансовый риск - предприятия признает вероятность возникновения негативных финансовых последствий в виде потери дохода или капитала в случае возникновения неопределенности в ведении его финансовой деятельности.	Бланк И.А., [55, с.13], [57, с.29],
Финансовый (кредитный) риск - включает в себя потенциальный риск неплатежеспособности и возможность изменения дохода по обыкновенным акциям.	Ван Хорн Дж. К. [79,с.52].
Финансовый риск - рассматривается как «категория воспроизведения всех периодов и обстоятельств - от приобретения необходимых средств производства (машин, оборудования, сырья и т. д.) до подготовки и реализации товаров.	Зозолуч А., Половинкин П. [159, с.62].
Финансовый риск - проявляется в неопределенности в управлении ресурсами, которая может скрывать как возможность увеличения экономических выгод, так и возможность их потери.	Иброхимзода И.Р [153, с.196].
Финансовый риск - представляет собой разновидность бизнес-рисков и представляет собой риск потери денег в целом.	Патрушев Е. [112,с.76].
В деятельности каждого промышленного предприятия существует риск денежных потерь, обусловленный особенностями отдельных финансовых операций. Риск таких убытков является - финансовым риском.	Содилов Р.Х.[163].
Финансовый риск - ограничивается сферой деятельности и определяется как возможность наступления необходимых последствий для хозяйствующего субъекта при осуществлении кредитной, производственной, инвестиционной и торговой деятельности.	Турмасын Р.И.[135,с.13], Ковалев В.В. [95,с.74].
Финансовый риск - это риск, воспринимаемый в контексте отношений между предприятиями, банками и другими финансовыми учреждениями. При этом финансовый риск предприятия обычно измеряется отношением заемного капитала к собственному.	Уткин Э.А., [140,с.78].
Финансовый риск может быть представлен в следующих формах: -непредвиденная финансово-экономическая ситуация, которая может наступить или не наступить; -событие, имеющее негативные финансовые последствия, которое может произойти в неопределенный момент и в неизвестной степени.	Умаров Х.У., Иброхимзода И.Р. [167, с.155]
Финансовые риски на промышленных предприятиях - это риски вероятности финансовых потерь предприятия, возникающие из-за несвоевременной оценки финансового состояния предприятия, а также отсутствия системы рискориентированного управления	Амиров М.С. (автор)

Источник: Авторская разработка на основе материалов исследования.

Как известно, что степень сложности финансовых рисков может колеблется в зависимости от различных факторов, причин, источников, характера ведения финансовой отчетности и т.д. Для устранения финансовых рисков руководство предприятия должно выявить и устранить факторы риска. Учитывая, что таких факторов много, для анализа планируемого финансового риска необходимо проанализировать основные факторы, которые реально могут создать рисковую ситуацию. Факторы финансовых рисков, разделяют на управляемые, т.е. организация труда, структура управления, использование внутренних ресурсов, производственные процессы и т.д. А также неуправляемые факторы, т.е. климатические, политические, экологические, временные и др., которые не могут быть изменены управляющим субъектом.

Следует отметить, что в диссертации определены основные методы управления финансовыми рисками, такие как: предотвращение, локализация (ограничение), диверсификация, компенсация и передача. Каждый из этих методов может использоваться отдельно или вместе, а их выбор зависит от опыта и способностей руководителя, которые принимаются за тактику принятия решений, активный или пассивный подход к риску, политику управления рисками предприятия.(рис. 1.)

Рисунок 1. Методы управления финансовыми рисками на промышленных предприятиях. Источник: составлено автором.

Анализ мирового опыта показывает, что финансовые риски приводят к ухудшению финансового состояния и затем его негативному влиянию на другие сферы бизнеса, а также производство и инвестиции. Исходя из этого, в

первую очередь необходимо обратить внимание на общекорпоративные стандарты, максимально охватывающие риски различного характера, в том числе финансовые. В международной практике внедрение международного стандарта ISO31000 приводит к регламентации процессов управления различными рисками возникающими на предприятиях независимо от их размера и вида деятельности. Данный стандарт был разработан Институтом управления рисками совместно с Европейской ассоциацией риск-менеджеров (FERMA). Следует отметить, что Институт управления рисками, является некоммерческой организацией, которая специализируется на обобщении лучшего мирового опыта в сфере управления рисками, а также разрабатывает соответствующие стандарты. Данная система очень эффективна так как регламентирует различные механизмы, принципы и методы управления конкретными видами рисков на предприятиях. С учетом этого, следует оценить передовую европейскую корпоративную практику (Великобритания), основные подходы к построению интегрированной системы управления рисками на основе международных стандартов и возможности их внедрения на промышленных предприятиях Республики Таджикистан. Этот вопрос имеет первостепенное значение для национальной экономики Таджикистана с учетом перехода от аграрно-индустриальной модели к индустриально-аграрной модели на основе развития отраслей промышленности в 2021-2030 годах.

Во второй главе «Анализ современного состояния предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и оценка их финансовых рисков» проанализировано современное финансовое состояние предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и проблемы их развития, моделирование оценки финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, а также карта финансовых рисков предприятий пищевой промышленности, как способа оценки изучены и представлены. Как известно, пищевая промышленность, является важной социальной отраслью экономики Республики Таджикистан и считается приоритетной. За годы рыночных реформ отечественная пищевая промышленность претерпела различные трудности, но за последние 5 лет наблюдается положительная динамика производства продуктов питания. (Таблица 2.)

Таблица 2. Динамика производства продуктов питания вместе с напитками и табачными изделиями в Республике Таджикистан (2017-2021гг.)

Название продуктов питания	2017г	2018г	2019г	2020г	2021г	2021г/2017г. %
Мясо говядины, тыс.т	45,4	55,2	58,3	58,0	54,5	120,0%
Мясо баранины, тыс.т.	1,6	1,7	0,3	1,2	0,9	56,25%
Куриное мясо, тыс.т.	0,2	2,1	6,5	10,3	12,2	610%
Колбасные изделия, тыс.т.	4942	4629	5039	7057	5952	120,4%
Животный жир, тыс.т.	212,0	153,6	175,0	106,6	103,0	48,58%
Молочная продукция, тыс. т.	14,4	14,6	15,2	15,4	16,4	113,8%
Жирные сыры, тыс.т.	224	256	224	226	227	101,3%
Масло растительное, тыс. т.	12,7	16,3	21,6	23,9	23,6	185,8%
Консервы, млн.т.	22,7	23,6	27,1	62,4	66,5	292,9%

Продолжение таблицы 2.

Сухофрукты, тонн	1948	2929	3707	5303	6664	342,0%
Кондитерские изделия, тыс. т.	12,8	13,9	15,3	17,4	31,3	244,5%
Макаронные изделия, тыс. т	4,6	4,4	3,4	6,0	9,5	206,5%
Напитки безалкогольные, т.д.	7087	11198	12683	12358	17188	242,5%
Минеральная вода, т. д.	1520	1533	1664	1232	1820	119,7%
Виноградное вино, т. д.	10,9	13,1	10,1	16,4	17,6	161,4%
Шампанское, тысяча дал.	0,1	0,4	0,2	0,1	0,2	200%
Коньяк, тысяча дал.	1,8	2,0	2,0	1,1	1,0	55,5%
Пиво, тысяча дал.	97,8	94,2	81,6	63,6	66,9	68,4%
Сигареты, млн. шт.	574	766	292	331	303	52,7%

Источник: подготовлено автором на основе данных Агентства по статистике при Президенте РТ, 2022. С-264.

Анализ динамики производства продуктов питания вместе с напитками и табачными изделиями в Республике Таджикистан за 2017 - 2021 годы показывает, что по ряду показателей продукция пищевой промышленности производилась в больших количествах, в том числе: производство куриного мяса (610%), сухофруктов (342,0%), консервов (292,9%), растительного масла (185,8%), шампанского (200%), безалкогольных напитков (242,5%), колбасные изделия (120,4%), макаронные изделия (206,5%), мясо говядины (120,0%), жирные сыры (113,8%), кондитерские изделия продукты (244,5%). В настоящее время пищевая промышленность Республики Таджикистан занимает одно из видных мест по уровню промышленного развития. (табл. 3).

**Таблица 3. - Основные показатели пищевой промышленности
Республики Таджикистан (2017-2021гг.)**

Нишондиъандаҳо	Ед. изм-я	2017	2018	2019	2020	2021	2021г./ 2017г %
Количество пищевых предприятий		478	468	462	501	515	107,7
Объем производства пищевых продуктов, в том числе напитков и табачных изделий	млн. сомон и	4304	4900	5399	7089	7608	176,7
Структура производства пищевых продуктов, в том числе напитков и табачных изделий	%	21,4	20,5	19,6	22,9	19,6	91,5
Индексы общего объема производства пищевых продуктов, в том числе напитков и табачных изделий	%	115,6	117,6	107,7	125,9	103,3	89,3
Объем произведенной и экспортированной продукции	тыс.с ом.	36779 81,6	41564 39,4	48193 26,9	52899 16,5	69343 40,1	188,5

Источник: Составлено автором на основе статданных Агенства по стаистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник, 2021. - С.253.

В 2021 году количество предприятий отрасли пищевой промышленности достигло 515, т.е. данный показатель в период 2017-2021 гг. достиг 107,7%. Объем производства пищевых продуктов, в том числе напитков и табачных изделий в исследуемый период составил 7608 млн.сомони, и увеличился на 176,7%. Структура производства пищевых продуктов, в том числе напитков и

табачных изделий уменьшилась на 91,5%, индекс общего объема производства пищевых продуктов, в том числе напитков и табачных изделий уменьшился на 89,3%. Объем произведенной и экспортированной продукции увеличился на 188,5%. В целом в 2021 году объем произведенной и экспортированной продукции составил 6934340,1 тыс.сомони, что на 188,5% больше, чем в 2017 году.

Финансовое состояние каждой отрасли определяется показателями ликвидности и финансовой устойчивости. Анализ кредиторской задолженности промышленных предприятий Республики Таджикистан показывает, в 2017 г. сумма составила 29253,1 тыс. сомони, а в 2021 г. сумма составила 23996,4 тыс. сомони, т.е. общая сумма задолженности промышленных предприятий увеличилась на 82%. (таблица 4).

Таблица 4. - Кредиторская задолженность промышленных предприятий Республики Таджикистан в 2017-2021 гг. (тыс. сомони)

Годы	Кредиторская задолженность
2017	29253,1
2018	39244,4
2019	51863,3
2020	57119,3
2021	23996,4

Источник: Составлено автором на основе статданных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник, 2021. - С.413

Анализ дебиторской задолженности в 2021 году показывает, что общий объем дебиторской задолженности перед промышленными предприятиями республики составил 10476,5 тыс.сомони. Данный объем неисполненных обязательств дебиторов в 1,4 раз больше по сравнению с 2017 годом. (таблица 5).

Таблица 5 – Дебиторская задолженность промышленных предприятий Республики Таджикистан в 2017-2021 гг. (тыс.сомони)

Годы	Дебиторская задолженность
2017	7265,2
2018	11598,6
2019	12100,8
2020	16898,6
2021	10476,5

Источник: Составлено автором на основе стат.данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник, 2021. - С.412

В общем объеме дебиторской задолженности основной процент неисполненных обязательств приходится на покупателей и заказчиков. Увеличение в динамике показателя дебиторской задолженности свидетельствует об увеличении риска контрагента неисполнения обязательств предприятия. Данный вид риска, входящий в состав финансового риска, оказывает негативное влияние на все финансовое положение предприятия за счет снижения деловой активности и финансовой устойчивости, приводит к

необходимости прибегать к заемным средствам в связи с недостатком оборотных средств.

Анализ, проведенный за 2017-2021 годы, позволяет сделать следующие выводы по данным консолидированной финансовой отчетности промышленных предприятий Республики Таджикистан. В течение всего периода исследования прослеживается снижение коэффициента текущей ликвидности, одно из важнейших финансовых показателей предприятия. Текущая ликвидность предоставляет предприятию возможность покрывать свои текущие финансовые обязательства в короткие сроки.

Для разработки регрессионной модели оценки финансовых результатов деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, прежде всего, необходимо провести корреляционный анализ независимых факторов между собой и результативными показателями влияющих факторов. В результате корреляционного анализа определяется описание зависимости влияющих факторов от результативных показателей с целью включения их в разрабатываемую регрессионную модель. С целью проведения корреляционно-регрессионного анализа оценки финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, по результативным показателям - кредиторская задолженность и влияющие факторы - дебиторская задолженность, основные средства, уставный капитал, объем продаж, прибыль и потери (табл.6).

Таблица 6. Основные показатели финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан (млн. сомони)

Показатели Годы	Кредиторская задолженность	Дебиторская задолженность	Основные средства	Уставной капитал	Объем продаж	Прибыль и убытки
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
2014	1475,9	378,1	2243,7	287298	891008,8	50
2015	1736,4	513,5	2241,3	290200	890008,9	-50
2016	1721,5	566,1	2243,5	295201	890012,3	-40
2017	1721,6	509,5	2265,9	300200	898856,2	80
2018	1721,5	458,5	2278,6	310225	897963,5	70
2019	1639,9	420,1	2275,7	311201,1	898947,1	61,0
2020	1929,3	466,8	2271,4	320200	890000	-2,6
2021	1565,0	514,6	2268,4	325200	900000	135,1

Источник: Расчет автора на основе статистических данных Агентства по статистике при Президенте РТ. Годовая статистика, 2021.

На основании статистических данных таблицы 6 корреляционный анализ основных показателей финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан проведен с использованием возможностей программы Excel, результаты которого представлены в таблице 7.

Таблица 7 - Результаты корреляционного анализа основных показателей финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан

	Кредиторская задолженнос ть	Дебиторская задолженнос ть	Основн ые средства	Уставной капитал	Объем продаж	Прибыль и убытки
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Кредиторская задолженность	1					
Дебиторская задолженность	0,3872	1				
Основные средства	-0,6861	0,0184	1			
Уставной капитал	0,2757	0,0578	-0,2346	1		
Объем продаж	-0,6162	0,3750	0,4759	-0,4899	1	
Прибыль и убытки	-0,4973	-0,2925	0,4605	0,5332	0,0166	1

Источник: Расчет автора на основе статистических данных Агентства по статистике при Президенте РТ. Годовая статистика, 2021.

По законам эконометрических методов наличие коллинеарной связи между независимыми факторами и их включение в регрессионную модель приводит к невидимости коэффициентов модели и увеличению ее погрешности. По результатам корреляционного анализа основных показателей финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан установлена коллинеарная связь между коэффициентами дебиторской задолженности с основными средствами, прибылями и убытками и объемом реализации, основными фондами, уставным капиталом, прибылями и убытками, объемом продаж с учетом прибылей и убытков. Для проведения регрессионного анализа, то есть разработки регрессионной модели оценки финансовых результатов деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, в качестве влияющих факторов были выбраны основные средства и объем продаж. С использованием возможностей программы Excel была разработана регрессионная модель оценки финансовых показателей предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан:

$$Y = 8,7441 \cdot x_2 - 0,0202 \cdot x_4 \quad (1)$$

Где, Y - кредиторская задолженность, x_2 – основные средства, x_4 - объем продаж. Разработанная модель надежна по статистическим характеристикам, коэффициенты детерминации $R^2=0,997$, Darbin Watson DW=1,8, стандартная ошибка аппроксимации A=3,62%. По результатам разработанной модели можно прийти к следующему выводу: при увеличении на 1 % закупки основных средств в предприятиях пищевой промышленности республики (при увеличении объема реализации на этих предприятиях остается без изменений), в среднем уровень кредиторской задолженности составляет 8744 ед., увеличивается. Также при увеличении объема реализации промышленных товаров предприятий пищевой промышленности республики на 1% (при неизменном коэффициенте основных фондов) уровень кредиторской задолженности этих предприятий снижается в среднем до 2,0213%.

Как известно, оценка финансовых рисков на промышленных предприятиях проводится на основе использования методов количественного и качественного анализа последствий рисков и вероятности их наступления в будущем. Указанные методы можно сгруппировать по способу сбора информации, которая потребуется для оценки финансовых рисков. Причем подобная группировка выявляет методы оценки, которые будут менее затратными для предприятия. (рис.2).

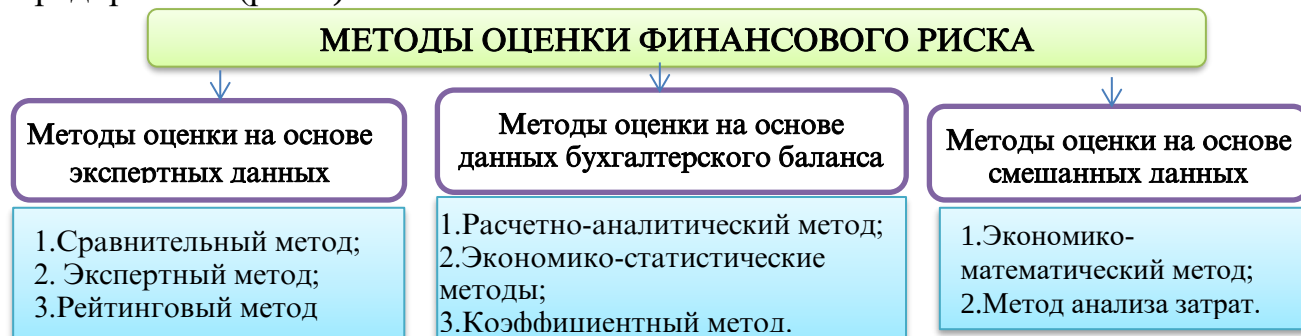

Рисунок 2. Классификация методов оценки финансовых рисков на промышленном предприятии. Источник: составлено автором

Чтобы получить достоверную оценку уровня финансового риска на промышленном предприятии необходимо проведение комплексного анализа его важнейших финансовых показателей.

Однако, существующие методики оценки риска не позволяют в полной мере оценить влияние финансовых рисков на финансово-экономическую деятельность предприятия, в этой связи можно использовать методы оценки риска упущенной выгоды. Для этого в диссертации предложено использовать блок-схему оценки финансовых рисков на промышленном предприятии. Необходимо отметить, что данная блок-схема позволяет выявить необходимые показатели влияющие на возникновение финансовых рисков. К достоинствам данной блок-схемы относится использование финансовых отчетов предприятий в качестве информационной базы.

На рисунке 3 приведена последовательность проведения оценки финансовых рисков на промышленном предприятии.

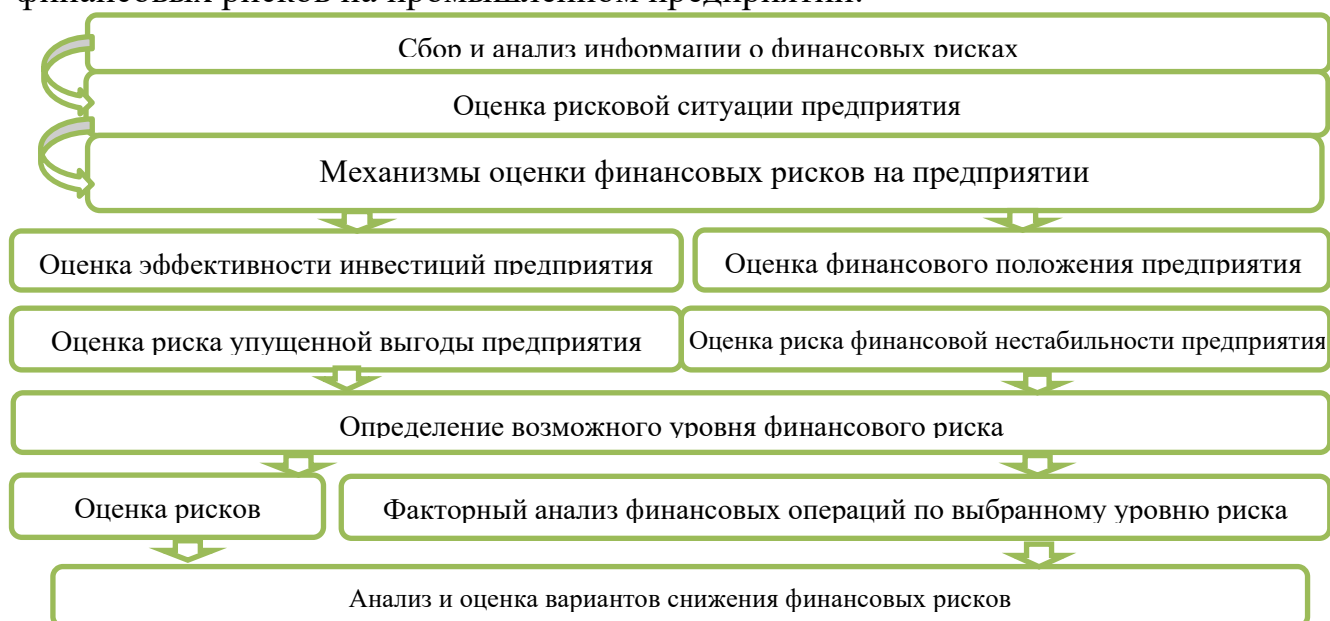

Рисунок 3. Блок-схема оценки финансовых рисков.

Источник: подготовлено автором

В результате исследования из множества рисков сопровождающих финансово-экономические процессы на промышленном предприятии нами определено 8 видов финансовых рисков, с которыми сталкиваются предприятия пищевой промышленности Республики Таджикистан чаще всего. (рис.4)

Таким образом по нашему мнению наиболее катастрофические последствия для промышленных предприятий оказывают риски неплатежеспособности и риски кредиторской задолженности далее идут риски дебиторской задолженности и ценновые риски. В то же время валютные, процентные и инфляционные риски оказывают существенные негативные последствия на финансовую устойчивость промышленных предприятий.

Рисунок 4. Финансовые риски предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан.

Источник: составлено автором.

На основе анализа финансовых рисков промышленных предприятий была разработана карта финансовых рисков в соответствии со спецификой предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан (таблица 8). В данной карте финансовых рисков убытки размещены в зависимости от уровня их негативного влияния на финансовые показатели промышленного предприятия. Указанные промышленные предприятия ежегодно при планировании финансово – экономической деятельности должны формировать карту финансовых рисков в зависимости от показателя риск-аппетита, установленного руководством.

Карта финансовых рисков дает нам возможность реализовать следующие меры:

-выявить уровень финансовых рисков с которыми чаще всего сталкиваются промышленные предприятия;

-оценить границы различных видов финансовых рисков и выявить убытки, которые они могут оказать;

- проанализировать влияние финансовых рисков на текущую и стратегическую деятельность промышленных предприятий;

-разработать комплекс мероприятий предотвращающих или минимизирующих последствия финансовых рисков на финансово-хозяйственную деятельность промышленных предприятий.

Важно отметить, что при оценке всех аспектов финансового риска по каждому абсолютному и относительному понятию должен быть определен размер вероятного убытка, соответствующий тому или иному направлению риска.

Таблица 8.- Карта финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан

ВИДЫ ФИНАНСОВОГО РИСКА	ВЕРОЯТНОСТЬ НАСТУПЛЕНИЯ СОБЫТИЯ			
	Минимальная степень наступления риска (до 30%)	Средняя степень наступления риска (до 50%)	Высокая степень наступления риска (до 70%)	Катастрофическ ая степень наступления риска (свыше 90%)
Риск неплатеже- способности				Катастрофи- ческий
Риск кредиторской задолженности				Катастрофи- ческий
Риск дебиторской задолженности			Высокий	
Ценовой риск			Высокий	
Валютный риск		Средний		
Процентный риск		Средний		
Риск инфляции		Средний		
Таможенный и налоговый риск	Минимальный			

Источник: подготовлено автором.

Как видно из таблицы 8. границы финансового риска являются соответствующими, если учитывать значимость границ следующих показателей: минимальный – до 30%; средний – до 50%; высокий – до 70%; катастрофический – свыше 90%. Стоит отметить, что руководство предприятия само определяет величину данных показателей опираясь на общепринятую практику.

Собранные результаты позволяют определить 4 основные сферы финансового риска деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан в условиях рыночной экономики:

1. Границы минимального риска составляют до 30%, при котором предприятие оказывается в ситуации по ограниченности выплаты дивидендов по ценным бумагам и неполучению чистой прибыли.

2. Границы среднего риска составляют до 50% и убытки не превышают ожидаемую прибыль от осуществления коммерческой деятельности предприятия. Однако предприятие в основном получает небольшую прибыль от своего расчетного объема, в худшем случае оно может лишь покрыть расходы.

3. Границы высокого риска определяют возможные убытки, которые может понести предприятие, они в целом превышают объемы расчетной прибыли. При этом коэффициент риска находится в пределах 70%. В случае наступления данного риска предприятие может потерять ожидаемую прибыль от хозяйственной деятельности.

4. В рамках катастрофического риска возможны убытки, равные размеру собственного капитала предприятия и приводящие к банкротству предприятия. Фактор риска в этой области колеблется от 90 до 100%. В процессе принятия решений предприятиями пищевой промышленности о целесообразности финансового риска следует определять, что вероятность определенного уровня убытка не выше определенных уровней риска. Промышленные предприятия с катастрофическим уровнем риска, на наш взгляд, должны использовать комплексный подход к управлению рисками.

На предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан с целью выявления финансовых рисков влияющих на их финансово-экономическую деятельность в диссертации разработана и предложена авторская методика оценки системы управления финансовыми рисками на предприятии пищевой промышленности ООО «Висол» (таблица 9).

Таблица 9. – Методика оценки системы управления финансовыми рисками на ООО «Висол»

Критерии оценки	1	2	3	4	5
Наличие специального подразделения на предприятии - отдела по управлению финансовыми рисками	+				
Интеграция системы управления рисками с процессами стратегического и операционного планирования	+				
Наличие профессиональных специалистов риск-менеджеров, ответственных за своевременное выявление и оценку финансовых рисков			+		
Необходимые нормативные документы в области управления финансовыми рисками	+				
Риск-аппетит четко определен и внедрен в практику принятия управленческих решений по рискам	+				
На регулярной основе формируется отчетность по финансовым рискам предприятия	+				
Надзор со стороны высших органов управления за финансовой ситуацией предприятия				+	
На регулярной основе совершенствуются знания и квалификация работников в области рисков	+				
Страхование основных фондов				+	
Использование руководством предприятия рекомендаций и норм определенных в законодательстве			+		

Источник: разработано автором на основе опроса на ООО «Висол».

Предложенная методика включает критерии, по которым необходимо проводить оценку существующей системы управления финансовыми рисками на ООО «Висол». В соответствии с методикой была разработана шкала, по которой каждому критерию ставится одна оценка: 1 – не эффективная система управления финансовыми рисками; 2 – слабая система; 3 – частично соответствует; 4 – менее эффективная; 5- эффективная система управления финансовыми рисками. Необходимо отметить, что эффективная система управления финансовыми рисками не означает, что предприятие соответствует всем критериям оценки, так как должны учитываться также различные производственные характеристики каждого предприятия (численность персонала, местонахождение, этапы развития жизненного цикла и т.д.). Однако излишняя бюрократия ограничивает использование всех возможных финансовых резервов и не приводит к ожидаемым результатам. Данная методика по оценке и анализу системы управления финансовых рисков нами была опробована на ООО «Висол». В процессе оценки были выявлены слабые стороны существующей системы управления, к которым можно отнести:

- отсутствие специального подразделения на предприятии - отдела по управлению финансовыми рисками;
- отсутствие профессиональных специалистов риск-менеджеров, ответственных за своевременное выявление и оценку финансовых рисков;
- не достаточно проработаны правовые механизмы в области защиты от финансовых рисков;
- руководством предприятия не была определена граница риск-аппетита, т.е. способности предприятия взять на себя риски и своевременно их устранять, путем принятия стратегии рискориентированного управления.

Результаты диагностики системы управления финансовыми рисками на ООО «Висол» должны лечь в основу стратегии рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности, способствующее совершенствованию системы управления предприятием с учетом риска.

Третья глава «Пути совершенствования системы оценки финансовых рисков на предприятиях пищевой промышленности», имеет три параграфа, в которых рассматриваются финансово-экономические механизмы оценки финансовых рисков на предприятиях пищевой промышленности, разработка стратегии риск-ориентированного управления, а также построение системы рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности. В этой связи, считаем необходимым разработать стратегию рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности. Данная стратегия будет являться основным документом, устанавливающим требования к оптимальной системе рискориентированного управления на всех уровнях предприятия включая совет директоров, операционную и управленческую деятельность. Данный документ необходимо рассмотреть и утвердить на совете директоров. Таким образом мы предлагаем возложить разработку стратегии на отдел по управлению финансовыми рисками. В результате исследования разработанная нами

стратегия сгруппирована в два взаимосвязанных раздела, как показано на рисунке 5.

Раздел 1 рисунка 5 классифицирует задачи отдела управления финансовыми рисками и направления его развития и при создании рискориентированной системы управления на промышленном предприятии. На наш взгляд, задачи отдела управления финансовыми рисками должны состоять из следующих направлений:

- 1) Разработка необходимых процедур и документаций в случае наступления рискованных ситуаций;
- 2) Разработка и внедрение методов управления финансовыми рисками;
- 3) Моделирование решений по рискованным ситуациям;
- 4) Определение границ риск-аппетита предприятия.

Раздел 2. Данный раздел должен охарактеризовать взаимодействие рискориентированной системы управления со всеми процессами протекающими на предприятии в том числе:

- 1) бизнес-планирование и стратегическое планирование,
- 2) бюджетирование,
- 3) внутренний контроль и аудит,
- 4) корпоративное страхование.

Рисунок 5. Стратегия рискориентированного управления на предприятии пищевой промышленности.

Источник: разработано автором.

Как видно из рисунка 6. сама система управления рисками должна включать механизмы взаимодействия и интеграции системы с процессами, связанными с бизнесом. Такое взаимное сотрудничество позволяет эффективно использовать механизмы риск-менеджмента при принятии оптимальных управленческих решений.

Нами подробно проанализирован передовой опыт создания моделей риск-ориентированных систем управления, в том числе методология McKinsey «Обеспечение управления рисками как дополнительной функции в зале заседаний» (рабочие документы McKinsey по рискам)», Deloitte «Риск-управление интеллектуальными предприятиями» и Ernst and Young «Оценка структуры управления рисками» (RCFA)»

Таким образом, в результате проведения исследования были разработаны и предложены основные направления политики рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан. (таблица 10). Реализация основных направлений данной политики сделает приоретным создание на промышленном предприятии системы рискориентированного управления.

Таблица 10. - Основные направления политика рискориентированного управления на предприятии пищевой промышленности

Раздел 1.	Совет директоров представляет руководству цели и задачи системы рискориентированного менеджмента. В связи с этим руководство предприятия должно располагать информацией о работе этой системы.
Раздел 2.	Руководство предприятия дает оценку системе рискориентированного менеджмента. Данная оценка должна продемонстрировать соответствие подхода предприятия к управлению рисками передовой практике управления рисками. Ответственность за проведение независимой оценки системы риск-ориентированного менеджмента возложена на внутренний аудит.
Раздел 3.	По всем основным рискам необходимо назначить владельцев рисков, то есть руководство предприятия, обладающие соответствующим уровнем полномочий по управлению этими рисками. Сотрудничество между отделом риск-менеджмента и владельцами рисков позволяет обмениваться информацией о наиболее важных рисках предприятия, оценивать текущую ситуацию и динамику развития системы риск-ориентированного управления.
Раздел 4.	На предприятии внедрен процесс подготовки качественных отчетов о рисках для совета директоров и менеджмента. Форма и содержание отчета о рисках должны быть подготовлены исходя из представления о необходимости предоставления конкретной информации совету директоров и руководству и о том, как эта информация будет использоваться. Отчет о рисках должен содержать информацию о наиболее важных рисках и позиции руководителей предприятия в отношении управления этими рисками.

Раздел 5.	Процесс управления рисками создается вместе с процессом стратегического планирования. Отдел управления рисками должен участвовать в оценке рисков стратегической программы предприятия, например, оценивая нижний и верхний пределы риска инвестиционных проектов.
Раздел 6.	Члены совета директоров должны приобретать компетентность в вопросах управления рисками посредством следующих мер: - проведение тренингов по направлению риск-менеджмент для новых членов совета директоров предприятия; - регулярное рассмотрение изменений, связанных с управлением рисками и вопросов развития системы управления рисками, на заседаниях совета директоров; - представление на заседания совета директоров аналитических материалов по рискам предприятия, обсуждение решений по управлению рисками на основе концепции риск-доход.
Раздел 7.	Предприятие должно использовать общие термины, связанные с риском. Это может быть за счет унификации терминов риск-менеджмента в специальном документе, то есть политике предприятия в направлении управления рисками.
Раздел 8.	На предприятии необходимо определить обязанности, ключевые роли, объем ответственности и полномочия, связанные с управлением рисками. Владельцы рисков должны выполнять свои задачи, связанные с управлением рисками, проверять статус реализации мероприятий по управлению рисками и выносить спорные вопросы, связанные с риском, на заседание совета директоров.
Раздел 9.	На предприятии необходимо разработать и утвердить целевую модель и дорожную карту по развитию системы риск-ориентированного менеджмента. Эти документы включают в себя порядок внедрения системы, сроки реализации основных этапов и обязанности руководителей. Целевая модель и дорожная карта будут согласованы с руководством компании и членами совета директоров. Совет директоров должен контролировать выполнение мероприятий, предусмотренных дорожной картой.
Раздел 10.	Программа ремонта и замены оборудования должна основываться на количественной оценке технических и производственных рисков. Оценка технико-производственных рисков является неотъемлемым мероприятием процесса производственного планирования и бюджетирования с целью эффективного распределения финансовых ресурсов.

Источник: подготовлено автором.

После внедрения данной политики в систему управления промышленным предприятием необходимо тщательное изучение требований и процедуры оценки системы управления рисками, а выработанные по ее результатам рекомендации помогут своевременно устранить недостатки.

По нашему мнению на предприятиях пищевой промышленности необходимо обеспечить функционирование следующих механизмов для своевременного выявления, оценки и устранения финансовых рисков:

-создание на предприятии отдела по управлению финансовыми рисками;

-набрать специалистов для отдела по управлению финансовыми рисками, в частности, риск-менеджеров, а также определить уровень их полномочий и ответственности;

-в области управления рисками на предприятии, риск-менеджеры должны разработать нормативные, правовые и организационные документы, политику управления рисками, а также механизмы интеграции системы риск-менеджмента со стратегическими, инвестиционными, операционными и другими стратегиями предприятия.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В результате изучения финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан были сделаны следующие выводы:

Основные научные результаты диссертации

1. Собраны отдельные группы понятий и мнений о природе финансового риска, на основании которых делаются выводы о наличии различных его признаков. В экономической литературе не существует универсальной классификации финансового риска, то есть каждый финансовый риск возникает при определенных условиях и цели у них самые разные. Таким образом, финансовые риски промышленных предприятий, это риски вероятности финансовых потерь предприятия, возникающие из-за несвоевременной оценки финансового состояния предприятия, а также отсутствии системы рискориентированного управления.[3-А]

2. Управление финансовыми рисками, наряду с другими финансовыми операциями, является ключевым фактором повышения и поддержания финансовой устойчивости и конкурентоспособности промышленных предприятий. В условиях объективного существования финансового риска возникает потребность в определенном механизме, которым выступает система рискориентированного управления на предприятии. Используются также несколько основных методов управления финансовыми рисками, таких как: предотвращение, локализация (ограничение), диверсификация, компенсация и передача. Каждый из этих методов может использоваться отдельно или вместе, а их выбор зависит от опыта и способностей руководителя, которые принимаются за тактику принятия решений, активный или пассивный подход к риску, политику управления рисками предприятия. [2-А]

3. По результатам обобщения практики создания интегрированной системы управления рисками с учетом мирового опыта управление финансовыми рисками на промышленных предприятиях определяется как часть комплексной системы управления рисками, направленная на поддержание в целом стабильной работы предприятия (производственной, финансовой и инвестиционной) посредством мероприятий по снижению негативного влияния финансовых рисков (искажений и колебаний в ценах, инфляции, валюте, налогах и др.) ориентирована на регулирование. [17-А]

4.В международной практике корпоративный сектор большое внимание уделяет изучению и устранению негативных характеристик финансового риска в отличие от финансовых институтов, которые рассматривают характеристики

рисков с точки зрения возможности получения дополнительного дохода. Эта особенность приводит к тому, что кооперация и интеграция финансового сектора и реального сектора в процессе регулирования финансовых рисков может развиваться с учетом наличия взаимной мотивации. Только в этом случае национальная экономика и ее основные отрасли - как финансовый, так и реальный - смогут устойчиво развиваться и обеспечивать свою конкурентоспособность в условиях мировой экономики. [6-А]

5. Изучение процесса внедрения системы рискориентированного управления в глобальном масштабе, особенно в развитых странах, дает оценку управлению финансовыми рисками как ключевой составляющей финансового и стратегического управления на предприятии. Учитывая это, необходимо рассмотреть передовой корпоративный опыт, основные подходы к построению комплексной системы управления рисками на основе международных стандартов и оценить возможности их внедрения на промышленных предприятиях Республики Таджикистан. Этот вопрос имеет первостепенное значение для национальной экономики Таджикистана с учетом перехода от аграрно-индустриальной модели к индустриально-аграрной модели на основе развития отраслей промышленности в 2021-2030 годах. [6-А]

6. Проведен анализ и оценка текущего финансового состояния предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, в результате чего выявлены проблемы отрицательно сказывающиеся на их финансовой устойчивости и экономическом развитии. Проведенный анализ, по данным консолидированной финансовой отчетности промышленных предприятий Республики Таджикистан, по которому прослеживается снижение коэффициента текущей ликвидности, одного из важнейших финансовых показателей предприятия, так как она предоставляет предприятию возможность покрывать свои текущие финансовые обязательства в короткие сроки. За исследуемый период возрасли риски кредиторской и дебиторской задолженности, которые оказывают отрицательное влияние на финансовую устойчивость и приводят к риску неплатежеспособности предприятия. Было выявлено, что такая динамика свидетельствует об угрозе финансовой нестабильности, нерациональном финансировании основной производственной деятельности, потере контроля над капиталом, невыполнении контрактов и потере отношений с поставщиками. [7-А]

7. Анализ, проведенный за 2017-2021 годы, позволяет сделать следующие выводы по данным консолидированной финансовой отчетности промышленных предприятий Республики Таджикистан. В течение всего периода исследования прослеживается снижение коэффициента текущей ликвидности, одно из важнейших финансовых показателей предприятия. Текущая ликвидность предоставляет предприятию возможность покрывать свои текущие финансовые обязательства в короткие сроки. В общем объеме дебиторской задолженности основной процент неисполненных обязательств приходится на покупателей и заказчиков. Увеличение в динамике показателя дебиторской задолженности свидетельствует об увеличении риска контрагента неисполнения обязательств предприятия. Данный вид риска, входящий в состав

финансового риска, оказывает негативное влияние на все финансовое положение предприятия за счет снижения деловой активности и финансовой устойчивости, приводит к необходимости прибегать к заемным средствам в связи с недостатком оборотных средств. [7-А]

8. Нами подробно проанализирован передовой опыт создания моделей риск-ориентированных систем управления, в том числе: методология McKinsey «Обеспечение управления рисками как дополнительной функции в зале заседаний» (рабочие документы McKinsey по рискам)», Deloitte «Риск-управление интеллектуальными предприятиями» и Ernst and Young «Оценка структуры управления рисками» (RCFA)». Таким образом, в результате проведения анализа ведущей мировой практики в построении модели системы рискориентированного управления мы разработали и предложили основные направления политики рискориентированного управления на предприятиях пищевой промышленности. Реализация основных направлений данной политики сделает приоретным создание на предприятии системы рискориентированного управления. [6-А]

Рекомендации по практическому использованию результатов:

9. Проанализирован и рассчитан уровень финансовых рисков на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан на основе статистических данных. С целью анализа и оценки предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан были проведены методы корреляционно-регрессионного анализа основных показателей финансовой деятельности этих предприятий. По результатам корреляционного анализа установлено, что из 5 факторов, влияющих на предотвращение финансового риска предприятий пищевой промышленности, то есть снижение кредиторской задолженности, факторы приобретения основных средств и объем продаж, были выделены в качестве влияющих факторов. Результат регрессионного анализа оценки финансовой деятельности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан показал, что связь между результативным показателем кредиторской задолженности и основных средств и объемом реализации является значимой. [7-А]

10. В результате исследования разработана и представлена карта финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан. Карта финансовых рисков дает нам возможность реализовать следующие меры: выявить уровень финансовых рисков с которыми чаще всего сталкиваются промышленные предприятия; оценить границы различных видов финансовых рисков и выявить убытки, которые они могут оказать; проанализировать влияние финансовых рисков на текущую и стратегическую деятельность промышленных предприятий; разработать комплекс мероприятий предотвращающих или минимизирующих последствия финансовых рисков на финансово-хозяйственную деятельность промышленных предприятий. [2-А]

11. Предприятиям пищевой промышленности необходимо обеспечить функционирование следующих механизмов для своевременного выявления, оценки и устранения финансовых рисков: создание на предприятии отдела по

управлению финансовыми рисками; набрать специалистов для отдела по управлению рисками в частности риск-менеджеров, а также определить уровень их полномочий и ответственности; в области управления рисками на предприятии, риск-менеджеры должны разработать нормативные, правовые и организационные документы, политику управления рисками, а также механизмы интеграции системы риск-менеджмента со стратегическими, инвестиционными, операционными и другими стратегиями предприятия. [4-А]

12. Разработана стратегия рискориентированного управления на предприятии пищевой промышленности Республики Таджикистан. Данная стратегия будет являться основным документом, устанавливающим требования к оптимальной системе рискориентированного управления на всех уровнях предприятия включая совет директоров, операционную и управленческую деятельность. Данный документ необходимо рассмотреть и утвердить на совете директоров. Таким образом мы предлагаем возложить разработку стратегии на отдел по управлению рисками. В результате исследования разработанная нами стратегия сгруппирована в два взаимосвязанных раздела. [16-А]

ПУБЛИКАЦИИ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Амиров М.С. Идоракунии таваккалҳои молиявӣ дар шароити номуайян [Матн] / М.С. Амиров, Х. Чураева //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хисрав: (маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Ҷисми 2. ш.Бохтар 2018, №1/4 (57) С. 125 - 131. ISSN 2663-5534.

[2-А]. Амиров М.С. Арзёбии иқтисодии самаранокии идоракунии хавфи молиявии корхонаҳо дар шароити муосир [Матн] / М.С. Амиров// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - ш.Душанбе 2020, №8 С.221-231. ISSN 2413-5151.

[3-А]. Амиров М.С. Асосҳои назариявии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар ташкилот [Матн] / М.С. Амиров, Б.Г. Сафаров //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон:- ш. Душанбе, 2020, №4 (24). С.73-81. ISSN 2663-0389.

[4-А]. Амиров М.С. Моҳияти иқтисодӣ ва арзёбии хавфҳои молиявии ташкилотҳо [Матн] / М.С. Амиров, Х. Чураева //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хисрав: (маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Ҷисми 4. ш.Бохтар, 2021, №1/4 (62). С. 166 – 174. ISSN 2663-5534.

[5-А]. Амиров М.С. Арзёбии омилҳои беруна ва дохилаи идоракунии хавфҳои молиявии корхона [Матн] / М.С. Амиров, Б.Г Сафаров //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - ш. Душанбе, 2021, №1 (25). С. 43 - 48. ISSN 2663-0389.

[6-А]. Амиров М.С. Таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] / М.С. Амиров, Е.Ш. Мирзоева //Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - ш. Душанбе, 2021, №4/1 (29). С. 65 - 74. ISSN 2663-0389.

[7-А]. Амиров М.С. Таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба рушди корхонаҳои саноати хурукворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Г. Сафаров, М.С. Амиров, Пайёми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон: - Душанбе 2022, №2 (31). С. 62-73. ISSN 2663-0389.

В других изданиях:

[8-А]. Амиров М.С. Ҷанбаҳои назариявии инвестицияҳои таваккалӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ [Матн] / М.С. Амиров / Маводи конференсияи илмӣ - амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ташаккули модели инвестиционии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Душанбе 2018, С. 70 – 74.

[9-А]. Амиров М.С. Идоракунии хавфи молиявӣ дар корхона: усулҳо ва моделҳо [Матн] / М.С. Амиров / Маҷмӯаи маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Иқтисодиёти рақамӣ: муаммоҳо рушд ва механизмҳои ҳалли он», ДДМИТ 12 декабри соли 2020, ш. Душанбе, -С-177 – 183.

[10-А]. Амиров М.С. Хавфи молиявӣ дар марҳилаи рушди устувори иқтисодӣ [Матн] / М.С. Амиров / Маводҳои конференсияи байналхалқии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ”, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Душанбе - 2020. С. 300 - 308.

[11-А]. Амиров М.С. Влияние финансового риска на инвестиционную активность предприятий Хатлонской области [Матн] / М.С. Амиров / Материалы международной научно - практической конференции “Использование современных методов управления в социально - экономическом развитии Республики Таджикистан” Российско-Таджикский (Славянский) университет. Душанбе - 2020г С. 161-166.

[12-А]. Амиров М.С. Усулҳои арзёби хавфи асъорӣ ва танзими он дар фаъолияти соҳибкорӣ [Матн] / М.С. Амиров / Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Масъалаҳои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», н. Рашт - 2021, С. 136 - 144.

[13-А]. Амиров М.С. Модели идоракунии хавфҳои лоиҳа дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] / М.С. Амиров / Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Иқтисодиёт, идоракунии ва молия дар КАС: ҳолат ва дурнамои рушди илм дар асри 21”, Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур, ш. Душанбе - 2021, С. 149 - 153.

[14-А]. Амиров М.С. Усулҳои идоракунии хавфҳои асъорӣ дар корхона [Матн] / М.С. Амиров / Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналмилалӣ”. Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, ш. Душанбе, - 2021, С. 395 - 399.

[15-А]. Амиров М.С. Идоракунии хавфҳои молиявӣ дар шароити иқтисодӣ [Матн] / М.С. Амиров / Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Механизми татбиқи сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити индустриализунонии мамлакат:

воқеият ва дурнамо» (ш. Душанбе, 23- юми октябри соли 2021), ДДМИТ соли 2021 С. 338 - 344

[16-А]. Амиров М.С. Устувории молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маҷмуаи маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Низомии бучетии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври истиқлолияти давлатӣ: ҳолат ва дурнамои рушди он», 7- уми декабри соли 2021, ДДМИТ, ш. Душанбе.

[17-А]. Амиров М.С. Пазироии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ омили рушди саноатикунонӣ [Матн] /М.С. Амиров /Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва саноатикунонии босуръати кишвар» н. Рашт - 2022, С. 146 - 156.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Амиров Муҳаммадшариф Савзаевич дар мавзуи «Арзёбии хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калимаҳои калидӣ: хавфҳои молиявӣ, усулҳои арзёбии хавфҳои молиявӣ, усулҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ, устувории молиявӣ, корхонаҳои саноатӣ, саноати хӯрокворӣ, қарзи кредиторӣ, қарзи дебиторӣ, низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда, стратегияи идоракунии хавф, харитаи хавфҳои молиявӣ.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсия омӯзиши хусусиятҳои назариявӣ - методии хавфҳои молиявӣ ва дар ин асос пешниҳод намудани тавсияҳо оид ба паст кардани хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои зерин: таҳлили коррелятсионӣ, таҳлили регрессионӣ, таҳлили системавӣ, моделсозии оморӣ-иқтисодӣ, абстраксии мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии риёзӣ иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳои муаллиф истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар асосноккунии равишҳои назариявӣ, инчунин дар ташаккули тавсияҳои ташкилию методӣ, оид ба истифодаи усулҳои арзёбӣ ва муайян кардани хавфҳои молиявӣ, пешгири намудани онҳо ва кам кардани таъсири манфии онҳо дар равандҳои истеҳсолӣ, хоҷагидорӣ-молиявӣ ва сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мебошад, иборат аст.

Натиҷаҳои илмӣ дар таҳқиқот ҷойдошта, хулосаҳо ва тавсияҳои муаллиф аз ҷиҳати илмӣ асоснок гардида, ба тавсеаи донишҳои назариявӣ дар соҳаи хавфҳои молиявӣ ва арзёбии самаранокии идоракунии хавфҳои молиявӣ мусоидат мекунанд, инчунин як қатор пешниҳодҳо барои такмил додани қонунгузори соҳа бо ба назар гирифтани манфиатҳои корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба амал баровардан мумкин аст.

Дар диссертатсия заминаҳои назариявии пайдоиши хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳо, омилҳои ба вучуд омадани онҳо ва усулҳои идоракунии онҳо баррасӣ шуда, инчунин таҷрибаи ҷаҳонии идоракунии хавфҳои молиявӣ дар корхонаҳои саноатӣ омӯхта шудааст. Муаллиф вазъи кунунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, нишондиҳандаҳои асосии онҳоро омӯхта, инчунин намудҳои гуногуни хавфҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистонро арзёбӣ намуда, ташкили низоми идоракунии ба хавф нигаронидашуда ҳамчун механизми самараноки арзёбии хавфҳои молиявӣ дар корхона пешниҳод карда шудааст.

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳои асосии кори илмӣ муайян ва асоснок карда шуда, барои истифодаи амалии натиҷаҳо тавсияҳои мушаххас дода шудаанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Амирова Мухаммадшарифа Савзаевича на тему “Оценка финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан” на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности: 08.00.07- Финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: финансовые риски, методы оценки финансовых рисков, методы управления финансовыми рисками, финансовая устойчивость, промышленные предприятия, пищевая промышленность, кредиторская задолженность, дебиторская задолженность, система рискориентированного управления, карта финансовых рисков, стратегия управления финансовыми рисками.

Целью диссертационного исследования является изучение теоретико-методических особенностей финансовых рисков и на этой основе предложить рекомендации по снижению финансовых рисков на предприятиях пищевой промышленности Республики Таджикистан.

В процессе диссертационного исследования применялись методы корреляционного, регрессионного и системного анализа, статистико-экономического моделирования, логической абстракции, анализа и синтеза, математико-экономического и аналитико-сравнительного проектирования, авторские наблюдения.

Научная новизна исследования заключается в обосновании теоретических подходов, а также в формировании организационно-методических рекомендаций по использованию методов оценки и идентификации финансовых рисков, предупреждению и уменьшению их негативных последствий в производственных, хозяйственно-финансовых и инвестиционных процессах предприятий пищевой промышленности.

Содержащиеся в исследовании научные результаты, выводы и рекомендации автора являются научно обоснованными и способствуют расширению теоретических знаний в области финансовых рисков и оценки эффективности управления финансовыми рисками, а также ряд предложений могут быть реализованы по совершенствованию законодательства отрасли с учетом интересов предприятий пищевой промышленности.

В диссертации рассматриваются теоретические предпосылки возникновения финансовых рисков на предприятиях, факторов влияющих на их появление и методов управления ими, а также изучен мировой опыт управления финансовыми рисками на промышленных предприятиях. Автором проанализировано современное состояние предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан и изучены их основные показатели, также проведена оценка различных видов финансовых рисков предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан, и предложено построение системы рискориентированного управления как эффективного механизма оценки финансовых рисков на предприятии. В заключении диссертации определены и обоснованы основные результаты научной работы, даны конкретные рекомендации по практическому использованию результатов.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Amirov Muhammadsharif Savzaevich on the topic “Assessment of financial risks of food industry enterprises of the Republic of Tajikistan” for the degree of candidate of economic sciences in the specialty: 08.00.07- Finance, money circulation and credit

Key words: financial risks, financial risk assessment methods, financial risk management methods, financial stability, industrial enterprises, food industry, accounts payable, receivables, risk-based management system, financial risk map, financial risk management strategy.

The purpose of the dissertation research is to study the theoretical and methodological features of financial risks and, on this basis, to offer recommendations for reducing financial risks in the food industry of the Republic of Tajikistan.

In the process of dissertation research, methods of correlation, regression and system analysis, statistical and economic modeling, logical abstraction, analysis and synthesis, mathematical and economic and analytical and comparative design, author's observations were used.

The scientific novelty of the study lies in the substantiation of theoretical approaches, as well as in the formation of organizational and methodological recommendations on the use of methods for assessing and identifying financial risks, preventing and reducing their negative consequences in the production, economic, financial and investment processes of food industry enterprises.

The scientific results contained in the study, the conclusions and recommendations of the author are scientifically substantiated and contribute to the expansion of theoretical knowledge in the field of financial risks and the assessment of the effectiveness of financial risk management, as well as a number of proposals can be implemented to improve the legislation of the industry, taking into account the interests of food industry enterprises.

The dissertation discusses the theoretical prerequisites for the emergence of financial risks in enterprises, the factors influencing their occurrence and methods of managing them, and also studied the world experience in managing financial risks in industrial enterprises. The author analyzed the current state of food industry enterprises in the Republic of Tajikistan and studied their main indicators, also assessed various types of financial risks of food industry enterprises in the Republic of Tajikistan, and proposed the construction of a risk-based management system as an effective mechanism for assessing financial risks in an enterprise.

At the end of the dissertation, the main results of the scientific work are defined and substantiated, and specific recommendations are given for the practical use of the results.

Ба чопаш 18.04.23 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16 Коғази офсетӣ.
Ададди нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067.ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 18.04.23.Формат 60x84 1/16.
Бумаги офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ.
734067.г. Душанбе, ул Нахимова 64/14